

Klasna konstrukcija roditeljstva

Trifunović, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:953197>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-04-12**

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository of evaluation works](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Matea Trifunović

Klasna konstrukcija roditeljstva

Diplomski rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju
Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Klasna konstrukcija roditeljstva

Diplomski rad

Student/ica:

Matea Trifunović

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Karin Doolan

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Matea Trifunović**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Klasna konstrukcija roditeljstva** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 4. srpnja 2018.

Sadržaj

1	Uvod	1
2	Cilj i svrha istraživanja	2
3	Teorijska koncepcija rada	2
3.1	<i>Roditeljstvo i Konvencija o pravima djeteta</i>	2
3.2	<i>„Upute“ za roditeljstvo</i>	3
3.3	<i>Promjena shvaćanja roditeljstva</i>	5
3.4	<i>Klasna dimenzija roditeljstva</i>	7
3.5	<i>Pristup klasi u pregledanim radovima</i>	10
3.6	<i>Roditeljstvo: što je s očevima?</i>	12
4	Istraživačko pitanje i ciljevi istraživanja	13
5	Metodologija istraživanja	14
6	Rezultati istraživanja i rasprava	16
6.1	<i>Prakse „dobrog roditeljstva“</i>	16
6.2.	<i>Intenzivno majčinstvo</i>	21
6.3.	<i>Odgojna logika pod utjecajem klase i ukus i klasna reprodukcija</i>	22
6.3.1.	<i>Klasna reprodukcija</i>	26
6.4.	<i>Subjektivni osjećaj klasne pripadnosti i procjenjivanje majčinstva</i>	35
7.	Zaključak	41
8.	Prilozi	44
8.1.	<i>Kodna matrica</i>	44
8.2.	<i>Obavijest o istraživanju i Suglasnost o sudjelovanju u istraživanju za potrebe diplomskog rada</i>	49
8.3.	<i>Protokol za intervju</i>	51
9.	Literatura	54

Klasna konstrukcija roditeljstva

Sažetak

Roditeljstvo je jedna od najvažnijih zadaća odrasle osobe i čini se kao relevantna tema o kojoj sve češće govore i politika i mediji, a i tržište sve više ulazi u privatne sfere obitelji. Ovaj rad se bavi pitanjem roditeljstva te kako je ono povezano s klasnom pozicijom. Cilj istraživanja bio je prepoznati prakse „dobrog roditeljstva“, utvrditi postoje li u hrvatskom kontekstu odgojne logike prepoznate u zapadnom društvu, postoji li fenomen intenzivnog majčinstva te dolazi li do prijenosa ukusa u obitelji. Sva ta pitanja istražena su u odnosu na pripadnost društvenoj klasi intervjuiranih majki s fokusom na pitanje postoje li razlike među njima i podudaraju li se nalazi s nalazima sličnih istraživanja provedenih u američkom i britanskom kontekstu. U tu svrhu provedeno je kvalitativno istraživanje metodom polu-strukturiranog intervjua na uzorku od 6 majki: 3 iz više srednje klase i 3 iz radničke klase. Majke su imale barem jedno predškolsko dijete. Rezultati su pokazali da razlike u praksama majčinstva među majkama različitih stupnjeva obrazovanja i zaposlenja postoje, ali da su neznatne u odnosu na anglo-američku literaturu. Sve intervjuirane majke brinu o zdravoj prehrani djece, čitaju i uče s djecom, igraju se s njima. Jedina znatna razlika pojavila se kod pohađanja dodatnih aktivnosti djece u predškolskoj dobi što se može činiti kao značajna stavka koja pridonosi društvenoj reprodukciji unutar obitelji.

Ključne riječi: roditeljstvo/majčinstvo, društvena klasa, odgojna logika, intenzivno majčinstvo, društvena reprodukcija

Social Class Construction of Parenting

Abstract

Parenting is one of the most important tasks in adult life and it seems to be a relevant theme of politics and the media, while the market increasingly invades the private sphere of the family. This paper deals with parenting and social class belonging. The aim of the research was to recognize practices of "good parenting", to determine whether there is any educational logic in the Croatian context which has been recognized in the West, whether there is an intense motherhood phenomenon and whether taste is being transmitted to the family. All these questions were related to the social class of the interviewed mothers focussing on potential differences between and exploring whether these results matched the findings of similar research conducted in the US and British context. For this purpose, qualitative research was conducted using semi-structured interviews with 6 mothers: 3 upper middle class and 3 working class. All of the mothers have at least one pre-school child. The results showed that differences in mothering practices among mothers of different education and employment backgrounds existed but are negligible when compared to the findings of similar research in an anglo-american context. All of the interviewed mothers take care of their child's healthy diet, they read to, learn and play with their child. The only significant difference was the attending of extra-curricular activities for preschool children, which may seem like an important element that contributes to social reproduction.

Keywords: parenthood / motherhood, social class, educational logic, intensive motherhood, social reproduction

1 Uvod

Roditeljstvo se često navodi kao najvažnija zadaća svake odrasle osobe koja ima dijete. No roditeljstvo je vrlo subjektivna i osobna stvar te ne postoje ni suglasne definicije čime bi se ono jasno definiralo. Većina definicija roditeljstva se odnosi upravo na funkcije roditeljstva koje su brojne: prehrana djece, zaštita djece, školovanje ili osiguravanje osnovnih životnih uvjeta. Roditelj je osoba zadužena za pravilno podizanje i razvoj djeteta (Alinčić, Bakarić Abramović, Hrabar i dr., 2001:255), a roditeljstvo podrazumijeva preuzimanje brige o djetetu, točnije njegovom fizičkom i psihičkom razvoju uz pružanje podržavajuće okoline pomoću koje će se razviti u zdravu osobu (Pećnik, Starc, 2010). Danas se roditeljstvo ističe kao vrlo bitna tema, što i je jer većina roditelja gradi svoj identitet na temelju majčinstva/očinstva, više nego oko bilo koje druge stvari u njihovom životu. U zapadnom kontekstu roditeljstvo je istraženo u kontekstu klasa, odnosno roditeljske prakse se povezuju s klasnim pripadanjem majki i očeva, najčešće na temelju njihovih zanimanja i obrazovanja (Lareau, 2002, 2003; Vincent, Ball, 2007; Dermott, Pomati, 2015; Harman, Cappelini, 2015 i dr.).

Ono što društveni istraživači/ce iz anglo-američkog konteksta primjećuju jesu razlike u praksama roditeljstva na temelju pripadanja različitim klasama. Tako Lareau (2003) govori o dvjema odgojnim logikama, svaka povezana s jednom klasom. Prvu odgojnu logiku naziva orkestriranim odgojem koju pripisuje srednjima i visokim srednjim klasama gdje roditelji ulažu kulturni i ekonomski kapital u svoju djecu. Druga odgojna logika se naziva odgoj prema prirodnom rastu i nju pripisuje radničkoj klasi gdje su djeca prepuštena prirodnom razvoju događaja, odnosno roditelji ulažu manje u svoju djecu. Drugi autori, npr. Vincent i Ball (2007) također primjećuju razlike među roditeljima različite klase pri čemu veliki naglasak stavljaju na prenošenje ukusa sa roditelja iz srednje klase na svoju djecu te uočava društvenu reprodukciju preko kupovanja igračaka, hrane ili primjerice - proslave rođendana.

Interes za prakse roditeljstva nadilazi znanstvene interese pa tako britanska obiteljska politika razlikuje dobro od lošeg roditeljstva te definira smjernice po kojima bi se trebalo razvijati „dobro roditeljstvo“ (Dermott, Pomati, 2015). Osim takvih uputa na nacionalnoj razini, popularne su i upute od raznih međunarodnih organizacija, npr. UNICEF-a, ali i od strane medija (Dermott, Pomati, 2015). Dodatno, uočljiv je ulazak tržišta u privatne obiteljske

sfere preko organiziranja rođendana, zabava, sportova i sl., a osim toga brojne su i upute od strane medija po pitanje zdrave prehrane djece, obroka u vrtićima ili pak cijepljenja djece.

Pregledna istraživanja čine korisno polazište za provođenje sličnog istraživanja u hrvatskom kontekstu s obzirom da se osjeti nedostatak takvih istraživanja u Hrvatskoj. Moje istraživanje je kvalitativne naravi, a njime se željelo istražiti postoje li razlike u praksama majčinstva kod majki različitih razina obrazovanja i različitih zanimanja. U nastavku rada prikazuje se cilj i svrha istraživanja, teorijska polazišta za provedeno istraživanje kao i metoda prikupljanja podataka te nalazi. Rezultati su pokazali kako razlike u praksama majki različitih razina obrazovanja i zanimanja nisu značajne u provedenom istraživanju kao kod istraživanja provedenih u anglo-američkom kontekstu.

2 Cilj i svrha istraživanja

Cilj istraživanja provedenog za potrebe ovog rada jest istražiti postoje li razlike u praksama majčinstva kod majki različitih razina obrazovanja i različitih zaposlenja. Svrha rada je doći do nalaza koji pokazuju kako majke sebe doživljavaju u toj ulozi, kako se svrstavaju u društvenom poretku te vide li one razlike među praksama majki iz različitih klasa. Osim toga, moguće je jasnije razumijevanje odnosa klasne pozicije i majčinskih praksi. Pomoću dobivenih podataka rezultati ovog istraživanja uspoređeni su s rezultatima dobivenih u zapadnom kontekstu.

3 Teorijska koncepcija rada

3.1 Roditeljstvo i Konvencija o pravima djeteta

Roditeljstvo se često prikazuje kao najvažnija zadaća svake odrasle osobe koja ima djecu. Većina definicija roditeljstva se zapravo odnosi i izvodi iz funkcija roditeljstva i prava djece, a prava djece osigurana su Konvencijom o pravima djeteta u Ujedinjenim narodima 20.11.1989. godine (Alinčić, Bakarić Abramović, Hrabar i dr., 2001:138). Prema Konvenciji za dječja prava roditelji su „osobe odgovorne za pravilno podizanje i razvoj djeteta“ (Alinčić, Bakarić Abramović, Hrabar i dr, 2001:255). Roditeljstvo znači preuzimanje brige o fizičkom

razvoju i zdravlju djeteta, a UN-ova Konvencija ističe kako bi roditelji trebali osiguravati materijalne životne uvjete za svoje dijete, što bi kasnije potaknulo zdrav i usklađen socijalni i mentalni razvoj djece. Osim toga, roditeljstvo treba biti podržavajuće, u svrhu razvitka i ostvarenja djeteta na intelektualnoj i tjelesnoj, socijalnoj i emocionalnoj razini, a sve u skladu s pravima koja su mu zagwarantirana Konvencijom. Kao zadaća roditelja navodi se i socijalizacija djeteta, prilagođavanje za svijet, a sam odgoj djeteta bi trebao biti oslobođen zlostavljanja i ponižavanja (Pećnik, Starc, 2010).

Prije se smatralo kako se o majčinstvu ili općenito o roditeljstvu najbolje uči gledajući vlastite majke, dok se danas roditeljstvo može sažeti ovako: djetetu je potrebno osigurati hranu i fizičku sigurnost, zadovoljavati njegovu potrebu za istraživanjem i razvijanjem pružanjem roditeljske topline i odobravanja nenasilnim odgojnim metodama (Pernar, 2010:258). Osim toga, brojne literature i publikacije danas zasićene su napisima o promjeni uloge roditeljstva, odnosno suvremenom roditeljstvu, a sve češće se daju i upute za roditeljstvo: npr. UNICEF je izdao publikaciju o tome kako se roditelji susreću sa zadatkom kakav nikad nisu imali, a te promjene nastale su iz promjena odnosa muškaraca i žena, promjena rodnih i obiteljskih zadaća i tradicionalnog shvaćanja uloga majki i očeva, te sve većim rastom prava djece (Pećnik, Strac, 2010).

3.2 „Upute“ za roditeljstvo

Covey (1998), a i druge brojne literature i novinski članci te razne legislative daju upute roditeljima kako biti uspješni i dobri roditelji (Covey, 1998). U Velikoj Britaniji se iz zakona mogu izvući prakse koje bi odgovarale dobrom roditeljstvu, što su neki autori kasnije i istraživali kroz mjerenje dobrog roditeljstva. Prakse dobrog roditeljstva podrazumijevaju aktivnosti povezane uz obrazovanje djeteta (čitanje s djetetom, pisanje zadaće i sl.), uz zajedničke aktivnosti u slobodno vrijeme (igranje sporta, i sl.) te zajedničke objede (Dermott, Pomati, 2015). Nekolicina autora također napominje kako je koncept dobrog roditeljstva nastao kao ideal srednjoklasnog roditeljstva, odnosno povezan je s praksama koje provode roditelji iz srednje klase, a patologizira se odgoj roditelja iz radničke klase (Byrne, 2006; Dermott, Pomati, 2015; Harman, Capellini, 2015; Perrier, 2012; Smyth, 2015; itd). Byrne (2006) kritički govori kako srednja bijela klasa predstavlja ideal majčinstva i roditeljstva. Na radničku klasu se gleda kao na „druge“, odnosno radnička klasa nosi negativne konotacije koje kritiziraju roditelji srednje klase: npr. srednjoklasne majke su zabrinute što njihove kćeri

slušaju *Spice Girls* jer se neprimjereno odijevaju i to povezuju s radničkom klasom (Byrne, 2006); druge srednjoklasne majke paze što stavljaju u paket za ručak svome djetetu kako ih se ne bi nazvalo lošom majkom, odnosno izjednačilo s majkom iz radničke klase. Zatim majke iz srednje klase preferiraju zdravu hranu za svoju djecu gdje izbjegavaju gazirana pića, grickalice te slatkiše (Harman, Capellini, 2015). Bourdieu (2011[1984]) govori o ukusu kao glavnom distinktivnom svojstvu između klasa, a taj ukus se manifestira i u ukusu prema hrani. Srednja klasa kroz hranu pokazuje i svoja gastronomska znanja i znanja o zdravlju, a izražava i preferenciju egzotične hrane (Harman, Capellini, 2015). Prehrana srednje klase orijentirana je na budućnost (npr. zdravlje) dok radnička klasa pokazuje funkcionalnu povezanost s hranom (Wills, 2011:738, prema Harman, Capellini, 2015:767). Bourdieu (2011[1984]) prvi govori o razlikama u prehrani između klasa: dok srednja klasa traži raznolikost i egzotičnost, radnička klasa češće konzumira masnu i zasitnu hranu.

Kada je u pitanju naputak za roditeljstvo, i UNICEF često izdaje publikacije i provodi radionice na temu kako dobro odgajati djecu te kako biti dobrim roditeljem. Jedna od značajnijih inicijativa je i „Prve tri su najvažnije“. Ta inicijativa se odnosi na rano uključivanje djece u obrazovanje, odnosno stvaranje podloge za učenje za rani razvoj kreativnosti, potencijala i vještina kod djece, što predstavlja značajan kulturni kapital koji će mu kasnije predstavljati prednost u sustavu obrazovanja (Macvarish i dr, 2014; Pećnik, Strac, 2010; Perrier, 2012; Smyth, 2015).

O stvaranju tržišta dodatnih aktivnosti i uplitanja privatnih biznisa u obiteljski život govori i Hochschild (2011) kada piše u američkom kontekstu o organizaciji rođendanske proslave za petogodišnjake te unutarnja previranja roditelja na tu temu. Dok je otac koji je odrastao u radničkoj klasi, i sam bio dio nje, želio sam organizirati rođendansku proslavu svoje kćeri, njegova žena ga je upozoravala da se to više ne radi te da svi u susjedstvu u kojem žive (srednja klasa) očekuju profesionalne organizatore te iste proslave koji će osmisлити cijeli plan. Otac je smatrao kako je to njegova zadaća te kako mora biti povezan s radom oko organizacije rođendana, dok se taj obrazac u srednjoj klasi napustio i sada je prepušteno tržištu i stručnjacima (Hochschild, 2011).

O sličnoj temi i opterećenosti današnjih roditelja govori i Smyth (2015) koja je provela analizu sadržaja najčitanijih australskih novina o roditeljstvu i zaključila kako su poticanjem ranog obrazovanja djeteta porasla i privatna ulaganja tvrtki u proširenje tržišta za rani odgoj djece do pet godina. Aktivnosti koje su se najčešće nudile su bile povezane uz glazbu, sport,

učenje jezika, ali prvenstveno uz zabavu. Najzanimljiviji se čini nalaz da svi ponuđači zabavnih sadržaja za djecu govore i o odgojnom karakteru aktivnosti koje nude, a one se najčešće odnose na razvoj samopouzdanja, ličnosti, identiteta, stava i sigurnosti, (Smyth, 2015) što je Smyth povezala s Blockovim konceptom „zabave sa svrhom“ što znači da ponuđene aktivnosti predstavljaju zabavu s poučnim karakterom (Block, 1997, prema Smyth, 2015).

Razne publikacije o idealnom roditeljstvu, novinski članci na istu temu, uključivanje politike u oblikovanje obitelji i roditeljstva te proširenje tržišta aktivnostima za djecu stvaraju veliki pritisak na roditelje, a brojni autori upravo govore o tjeskobi ili zabrinutosti srednjoklasnih roditelja (Harman, Capellini, 2015; Lareu, 2002; Perrier, 2012). Pernar (2010) u hrvatskom kontekstu govori o anksioznosti roditelja zbog prevelikih zahtjeva koji se pred njih stavljaju, odnosno roditelji se smatraju glavnim krivcem za neuspjeh djeteta: „Mitovi koji u današnjim roditeljima mogu izazivati teškoće u doživljavanju sebe kao roditelja govore o tome da su roditelji u prošlim vremenima bili bolji od roditelja u današnje vrijeme, te da ne postoje loša djeca nego samo loši roditelji. U današnje je vrijeme roditelje, posebno majke, lako okriviti za sve što s djetetom nije u redu, a pri tome se zaboravljaju utjecaji drugih čimbenika socijalizacije djeteta“ (Pernar, 2010:257, 258). No koncept anksioznosti roditelja, posebno majki, srednje klase spominje i sve više sociologa u svojim istraživanjima. Zanimljiva je činjenica da zabrinutost za djecu i tjeskobu osjećaju roditelji iz srednjih klasa iako znaju da mogu svojoj djeci omogućiti više nego roditelji iz radničkih klasa. Osim što su zabrinuti za budućnost svoga djeteta, te zbog toga svoj odgoj orijentiraju prema budućnosti, roditelji iz srednje klase jako se trude odgovarati idealu dobrog roditeljstva pa ih svako izjednačavanje s nižim slojevima vrijeđa (Byrne, 2006; Harman, Capellini, 2015, Irwin, Elley, 2011; Vincent, Ball, 2007). O tome govori i Bourdieu (2011 [1984]) kada spominje kako je glavno distinktivno svojstvo između klasa ili društvenih slojeva ukus. Srednja klasa uvijek predstavlja ideal koji radnička klasa pokušava dostići, a kada jednom i dostigne te prakse ili sama umjetnička djela prestaju biti dijelom legitimnog ukusa i počinju biti dio popularnog ukusa karakterističnog za radničku klasu.

3.3 Promjena shvaćanja roditeljstva

Zanimljivi koncept koji se pojavljuje krajem 20. st., a vuče svoje korijene nakon Drugog svjetskog rata, svakako je ideologija intenzivnog majčinstva. O tom konceptu nastao u SAD-u, najviše je pisala Hays (1996). Ideologija intenzivnog majčinstva predstavlja

realnost današnjeg vremena, a odnosi se na stavljanje potreba djeteta u središte. Intenzivno majčinstvo podrazumijeva stalno nadgledanje djece, zadovoljavanje svih njegovih potreba, a Hays (1996) ga opisuje kao emocionalno intenzivan i finansijski skup rad. Samim time majčinstvo i roditeljstvo postaje profesionalizirano, jer se roditelji treniraju. Intenzivno majčinstvo sada podrazumijeva zadovoljavanje djetetovih fizičkih, emocionalnih i kognitivnih potreba (Hays, 1996). Prema nekim autorima, ova ideologija roditeljstva/majčinstva izrasta iz ideologije neoliberalizma (Hays, 1996) koja propagira ideju kako je svaki pojedinac odgovoran za svoje blagostanje ili loše stanje, a na to može utjecati svojim vještinama, obrazovanjem i konkurentnošću (Harvey, 2013). Neoliberalizam zastupa ideju kako svatko ima koliko se trudi i ulaže (Harvey, 2013), a upravo zbog toga naglašava se ideja kako je upravo roditelj taj koji je odgovoran za sudbinu svoga djeteta, odnosno kako roditelj predstavlja faktor rizika za sudbinu svoga djeteta. Zbog toga se intenzivno majčinstvo propagira kroz masovne medije (Romagnoli, Wall, 2012).

Bazirajući se na ideologiji intenzivnog majčinstva Lareau (2002) kasnije izvodi kulturnu logiku odgoja djece na temelju klasnih razlika, a time se i srednjoklasno bijelo majčinstvo/roditeljstvo potvrđuje kao ideal, jer si intenzivno majčinstvo mogu priuštiti samo majke koje imaju i ekonomske i osobne resurse koje posjeduju srednje klase (Romagnoli, Wall, 2012). Time su najviše pogođene siromašne majke, posebno crkinje. Romagnoli i Wall (2012) su intervjuirale siromašne majke u Kanadi i koje su vrlo rano rodile svoje prvo dijete te koje su u zamjenu za državnu novčanu podršku morale pohađati sate Programa učenja, zarađivanja i roditeljstva koje propagira vlada. U sklopu tog programa stalno su bile bombardirane idealima intenzivnog majčinstva, i iako su se pokušavale opirati toj ideologiji, svejedno su pokušavale provoditi što više vremena sa svojim djetetom, ulagati u njegov razvoj, čitati mu i rano učiti s njim, te kupovati igračke iz kojih će moći učiti, iako je takav model majčinstva od njih zahtijevao velika odricanja: tim majkama je bilo vrlo teško osigurati osnovne potrebe djetetu, a kamoli one intenzivne (Romagnoli, Wall, 2012). Osim što su intervjuirane majke bile viđene kao 'druge' ili lošije zbog svog socijalnog statusa, one su bile stigmatizirane kao loše zbog dobi, odnosno zato što su mlade (Romagnoli, Wall, 2012:281). No iako su znale da im se propagiraju ideje i aktivnosti koje se povezuju s dobrim intenzivnim majčinstvom, one su svejedno odbijale ponašati se u skladu s tim i poticati rani djetetov intelektualni razvoj jer su savjete koje su dobivale smatrale krivima (Romagnoli, Wall, 2012). Osim toga, sve i da su željele pratiti naputke intenzivnog majčinstva, one vrlo često nisu niti bile u mogućnosti to raditi, jer su morale pohađati predavanja programa,

odlaziti u Centar ranih godina, putovati na posao, raditi kod kuće i sl. (Romagnoli, Wall, 2012), dok si majke iz srednje klase to mogu priuštiti: imaju više novaca pa mogu slati dijete na razne aktivnosti, ne moraju raditi ako ne žele, mogu osigurati dadilju. Stoga se da zaključiti kako se dobro roditeljstvo siromašnih roditelja odnosi na pregovaranje između onoga što smatraju dobrim i onoga što si mogu priuštiti.

3.4 Klasna dimenzija roditeljstva

Kao najvažnija teorijska referenca za ovaj diplomski rad ističe se teorija Annette Lareau o klasnoj dimenziji roditeljstva, a koja se nastavlja na ideologiju intenzivnog roditeljstva/majčinstva koja je ranije objašnjena. Lareauini temeljni koncepti su orkestrirani odgoj te odgoj po principu prirodnog rasta koji nastaju u kontekstu Sjedinjenih Američkih Država, a svaki navedeni pristup pripisuje se jednoj klasi: orkestrirani srednjoj klasi, a prirodni rast radničkoj. Svaki roditelj želi da mu djeca budu zdrava i sretna, ali postoje razlike u tome kako te ciljeve postižu. Roditelji srednje klase orijentirani su na odgoj za budućnost: oni pokušavaju razviti talente, vještine i mišljenje svoje djece te Lareau (2003) takav odgoj naziva orkestriranim odgojem. On se temelji na preokupiranosti djece različitim aktivnostima koje bi mu pridonijele na intelektualnoj, tjelesnoj i moralnoj razini. S druge strane, kulturna logika odgoja djece radničke klase zasniva se na odgoju po principu prirodnog rasta. Preciznije rečeno, roditelji iz radničke klase teže pružiti ljubav i sigurnost svojoj djeci, a djeca se prirodno razvijaju (Lareau, 2003). Srednja klasa vidi svoju djecu kao projekt koji je potrebno razvijati i ulagati u njih, zbog toga svoju djecu upisuju na različite aktivnosti, dok radnička klasa zagovara prirodni rast stoga i manje ulažu u njih (Lareau, 2003).

Prave se razlike u odgoju djece mogu vidjeti u samom načinu ulaganja roditelja različitih klasa: dok srednja klasa ulaže puno kulturnog i ekonomskog kapitala u svoje dijete, radnička se klasa trudi osigurati temeljne uvjete svome djetetu: hranu, ljubav i sl. (Irwin, Elley, 2011). U svom drugom radu Lareau (2002) daje istančaniji opis razlika između ove dvije kulturne logike odgoja djece. U orkestriranom odgoju roditelji razvijaju djetetov talent, vještine, mišljenja; mnogobrojne su aktivnosti djece u slobodno vrijeme koje organiziraju odrasli, dolazi do pregovaranja odraslih i djece, veze sa širom obitelji su slabe, djeca se većinom igraju s dobno ili klasno homogenim grupama te roditelji uključuju djecu u aktivnosti od kojih će imati koristi nekada u životu. U odgoju kao posljedici prirodnog rasta roditelji brinu o djeci i puštaju ih da slobodno rastu, djeca se najčešće družu s rodbinom te

djecom iz susjedstva različite dobi, roditelji najčešće daju naredbe koje djeca slijede bez propitivanja, a veze sa širom obitelji su jake. Radničke obitelji koje odgajaju svoju djecu po principu prirodnog rasta najčešće ovise o institucijama u odnosu kojih se osjećaju nemoćno i podređeno, a sam odgoj u obitelji i školi se razlikuje pa zbog toga dolazi do konflikta vrijednosti (Lareau, 2002:735, Tablica 2). Lareau (2002) kasnije uspoređuje aktivnosti djece iz srednje i radničke klase te siromašnih slojeva, a sami rezultati potvrđuju prethodno navedena obilježja: srednjoklasna djeca češće pohađaju aktivnosti koje su institucionalno organizirane, kao npr. sviranje instrumenata, učenje stranih jezika, pjevanje, plesanje, sportovi itd. Djeca iz radničke klase, a posebno iz vrlo siromašnih slojeva, pohađaju vrlo malo, ako i uopće, institucionalno organiziranih aktivnosti, a te aktivnosti se najčešće odnose na igranje sporta ili pak neku crkvenu aktivnost. Oni su češće angažirani u neformalnim aktivnostima kao igranje na ulici sa susjedima, šetanje pasa i sl. (Lareau, 2002). Prethodno navedenim nudi se zaključak kako je samo vrijeme koje roditelji ulažu u djecu učeći s njima, te zajedničkim igranjem, ali i aktivnosti na koje ih upisuju i skupo plaćaju, predstavlja kulturni kapital koji se prenosi unutar obitelji, a služi društvenoj reprodukciji (Bourdieu, 2004, prema Vincent, Ball, 2007:1067). Prema Lareau (2003) djeca izložena raznim iskustvima i situacijama, češćem i jednakopravnom odnosu s odraslima dobivaju i prednost pri samom školovanju.

O društvenoj reprodukciji kroz obitelj, ali i kroz školstvo, ponajviše je govorio Bourdieu. Škole su mjesto gdje se određena klasa reproducira, a sam zametak toga nalazi se u obitelji. Bogati roditelji prenose kulturni i ekonomski kapital na svoje dijete, a sama takva socijalizacija počinje od rođenja djeteta, zbog čega se prihvaćanje određenih ukusa i stilova ponašanja čine kao prirodne, odnosno urođene, a shodno tome i same razlike među klasama se čine urođene. Zapravo je takvo viđenje krivo, jer je ukus i stil zapravo naučen, odnosno socijalizacijom „prebačen“ s roditelja na dijete. Slično se događa i u školi, jer je škola uređena tako da ide u korist dominantnim slojevima u društvu. Uči se samo odabrana povijest, uzdiže se samo odabrana klasična glazba, dok se čini da drugo ili ne postoji ili nije vrijedno učenja. Takav način obrazovanja odgovara srednjim klasama, odnosno dominantnim slojevima, dok druge niže klase zapravo deplasira iz samoga obrazovanja. Zbog toga djeca rođena i odgojena u srednjoj klasi imaju prednost pred djecom iz radničke klase jer su još kao mala djeca putem različitih dodatnih aktivnosti stekli puno više korisnih znanja, kontakata i informacija od djece koja si tu nisu mogla priuštiti. Takav kapital predstavlja prednost pri početku školovanja, a koje se kasnije odražava tijekom cijelog procesa školovanja (Bourdieu, 1974, 1976).

Kako ideal „dobrog“ roditeljstva predstavljaju prakse roditelja srednje klase, prakse radničke klase prikazane su više-manje kao patološke ili su demonizirane. No Lareau (2002) sama navodi kako ovakve prakse imaju i svoje pozitivne i negativne strane: djeca iz radničke klase imaju manje kulturnog kapitala kojeg će kasnije u školi iskoristiti, no oni su većinom veseliji i sretniji, te imaju jače veze s braćom i sestrama i širom rodbinom. Djeca iz srednje klase nemaju tako bliske veze sa rodbinom jer većinu svoga vremena provode na institucionalno organiziranim aktivnostima, a kako je njihov raspored pretrpan, oni se najčešće osjećaju iscrpljeno te kao da im je oduzet dio djetinjstva (Lareau, 2002).

Ovu podjelu kulturne logike odgoja djece treba shvatiti s dozom opreza, jer naime, postoje istraživanja koja ju donekle opovrgavaju. Perrier (2012:655) kritizira suvremena istraživanja roditeljstva jer se previše baziraju na transmisiju kulturnog kapitala unutar obitelji, a zapravo se zanemaruje kompleksnost diskursa identiteta srednjoklasnog roditeljstva. Perrier (2012) stavlja naglasak na samo pregovaranje majki oko izgradnje identiteta srednjoklasne majke. Ona nadalje navodi kako postoji velika raznolikost unutar jedne frakcije, odnosno kako srednjoklasno roditeljstvo ne funkcioniše jedinstveno i jednosmjerno, nego postoje brojne razlike, jer roditelji sami stvaraju svoj ideal. Pa tako u istraživanju provedenom u Velikoj Britaniji, srednjoklasne majke navode dva diskursa majčinstva od kojih se žele razlikovati: od majčinstva kakvo pokazuju majke iz radničke klase, a koje navodno zanemaruju svoju djecu, ali i od majki iz srednjih klasa koje često preforsiraju svoju djecu raznim dodatnim aktivnostima (Perrier, 2012). Majke iz njenog intervjua stvarale su svoje srednjoklasno majčinsko sebstvo kroz kritiku orkestriranog odgoja i kritiku majki previše okupiranim djetetovim obrazovanjem (Perrier, 2012). Ovaj nalaz opovrgava jedinstvo u određenoj frakciji, konkretno u ovom slučaju u srednjoj klasi. Unutrašnja previranja majki manifestira se kroz sukob prihvaćanja i odbacivanja orkestriranog odgoja i intenzivnog majčinstva. U jednu ruku kao odrednicu dobrog majčinstva navode provođenje vremena sa svojom djecom, ali opet s druge strane, ne žele biti viđene kao naporene majke koje provode previše vremena s djecom i pridaju im previše pažnje, a time i previše zaštićuju (Perrier, 2012). S druge strane, užasavale su se ponašanjem drugih majki, koje nisu provodile dovoljno vremena sa svojom djecom, a to su majke iz radničke klase koje su klasificirane kao loše. Dobre majke posvećuju svome djetetu vrijeme, dok loše majke pokušavaju to nadoknaditi materijalnim stvarima, poput kupovine loših igračka (Perrier, 2012). Stoga su majke srednje klase stvarale svoj vlastiti diskurs koji je vrijedio samo za njih: pazile su na radnje koje rade s djecom, npr. kupovanje plastičnih igračka i gledanje TV-a smatrale su neadekvatnim

roditeljstvom i te radnje pripisivale su majkama radničke klase. Majke srednje klase svoj diskurs srednjoklasnog roditeljskog identiteta stvarale su u opoziciji s majkama radničke klase te su dobro roditeljstvo definirale radnjama koje treba ili ne treba raditi sa svojom djecom (Perrier, 2012). No, nisu samo majke iz radničke klase bile kritizirane: dosta majki iz intervjua pokazalo je gađenje prema izlaganju djeteta preranom učenju jer smatraju da ga time nepotrebno iscrpljuju i oduzimaju djetinjstvo. Druge majke, osim prevelikog uključivanja u djetetovo obrazovanje, kritiziraju i brojne aktivnosti i vrijeme koje je potrebno uložiti u dijete, a koje je malo teže postići jer su zahtjevi vremena u kojem žive preveliki; naime, potrebno je zaposlenje oba roditelja (Perrier, 2012). Najzanimljiviji zaključak iz ovog rada jest da same majke iz srednje klase sada pronalaze dvije vrste neprikladnog majčinstva. U ovom slučaju nisu patologizirane samo majke radničke klase, nego i majke iz srednje klase koje podržavaju orkestrirani odgoj (Perrier, 2012).

No, prethodni koncepti i prakse majčinstva odnosile su se mahom na anglosaksonski i zapadni kontekst. Zbog toga se postavlja otvoreno pitanje koliko su ti koncepti i prakse primjenjivi na hrvatski kontekst?

3.5 Pristup klasi u pregledanim radovima

Za definiranje klase u ovom radu bilo bi zanimljivo vidjeti kako ih definiraju autori važnijih obrađenih članaka. Kada se govori o klasi, postoje razni parametri kojima bi se ona mjerila, no sociolozi često koriste Bourdieuove koncepte ekonomskog, društvenog i kulturnog kapitala ne bi li nekoga smjestilo u društvenom polju. Bourdieu koristi pojam društvenih klasa, ali govori o položaju u društvu koje pojedinac zauzima na temelju suodnosa količine kapitala kojeg posjeduje (Bourdieu, 2011[1984]). Taj položaj podložan je promjenama: jer dolazi do promjene i samog legitimnog ukusa i jer dolazi do promjene posjedovanja određenog kapitala kod osobe tijekom vremena (Bourdieu, 2011[1984]). I sama Perrier (2012) u svom istraživanju polazi od toga da pojam klase ne treba shvatiti kao nešto fiksno, nego kao nešto promjenjivo te nešto što nastaje u našoj nutрини: „klasa je nešto ispod tvoje odjeće, ispod tvoje kože, u tvojim refleksima, u tvojoj psihi, u biti tvoga postojanja“ (Kuhn:1995:98, prema Perrier, 2012:659). Zbog toga Perrier (2012) podržava teoriju Lareau o orkestriranom odgoju, ali je ujedno i kritizira jer se po njoj zanemaruju procesi koji utječu na sebstvo i identitet majke, koja kasnije pregovara svoje srednjoklasno roditeljstvo. Ona navodi kako majke navode dva modela majčinstva kakve ne žele biti: kao majke radničke klase koja nazivaju „drugima“, ali se opiru i strogim strategijama srednjoklasnog roditeljstva (Perrier, 2012:658).

Upravo zbog toga klasa je utjelovljena, jer iako te majke prividno zauzimaju poziciju dobrih majki jer pripadaju tom diskursu, svejedno se boje ne bi li ispale loše majke pred javnosti ili očima drugih majki. Ta unutarnja previranja majke čine klasu psihičkim procesom, isto kao i diskurs dobrog srednjoklasnog roditeljstva (Perrier, 2012).

Brannen i Nilsen (2006) određuju klasnu poziciju svojih sugovornika na temelju trenutnog ili posljednjeg zaposlenja što predstavlja neoveberijanski način određivanja klase, jer se gleda status koji obitelj zauzima na temelju zaposlenja, ali i ekonomski dohodak i posjedovanje ekonomskih resursa obitelji. Bryne (2006) na malo apstraktniji način pristupa klasi, pri čemu se poziva na neoveberijansku i intersekcionalnu definiciju klase. Za početak se poziva na Savagea (2000, prema Bryne, 2006) koji govori da je klasa vrlo dinamičan proces pa je upravo zbog toga klasa nešto što je stalno potrebno i postizati. Osim toga, Bryne (2006) koristi i intersekcionalno shvaćanje klase, odnosno poziva se na Lawler (1999, prema Bryne, 2006) kada govori kako su klasa i rasa utjelovljeni u tijelu, a da se rasna i klasna tijela razlikuju po obliku, boji i ponašanju. Dermott i Pomati (2015) pri izboru svog uzorka klasu su definirale prema stupnju siromaštva, odnosno preuzeli su službenu definiciju siromaštva, ali su i pitale svoje sugovornike za subjektivan doživljaj siromaštva. Siromaštvo su procjenjivali prema dohodcima i veličini i opremljenosti kućanstva koju obitelj posjeduje. Osim toga, kao važna varijabla za istraživanje društvenog položaja i praksi dobrog roditeljstva koristila se razina obrazovanja roditelja te vrijeme koje posjeduju. Harman i Cappellini (2015) u istraživanju od klase polaze u bourdieuovskom smjeru: govore kako srednja klasa predstavlja ideal koji je vrijedno slijediti, a kako je ukus glavno distinktivno svojstvo među klasama. Osim toga, razlikuju ukuse (u hrani) srednjih i radničkih klasa, jer se istraživanje bazira na klasnom diskursu pakiranja *lunchbox-eva* pa navode kako srednja klasa voli egzotičnu hranu, dok radnička klasa ne pokazuje velika gastronomska znanja, te ne pazi što svojoj djeci pakuje za ručak u školi.

Smyth (2015) govori o važnosti razine obrazovanja roditelja jer je upravo obrazovanje to koje je roditelje srednje klase uspelo na društvenoj ljestvici, a osim obrazovanja, Smyth (2015) koristi pojmove prenošenja kulturnog i ekonomskog kapitala s roditelja na svoju djecu, što dovodi do reprodukcije klase. Slično tome, Vincent i Ball (2007) koriste bourdieuove koncepte ukusa i distinkcije između različitih klasa te načina na koji su pojedine klase stekle taj ukus. S druge strane pobija Bourdieuovu teoriju teorijom kulturnog omnivorizma Petersona i Kerna (1996, prema Vincent i Ball, 2007), kada govore da se različite klase ne razlikuju toliko po ukusu, već dolazi do svejeda, odnosno svi konzumiraju sadržaje koje im se

sviđaju i koje žele, bez da prethodno gledaju na to je li to praksa srednje ili radničke klase. Nestaju razlike u ukusu u glazbi, hrani i dr. Osim toga, Vincent i Ball (2007) govore o prenošenju kulturnog kapitala s roditelja na dijete, koje se čini nevidljivo, a što mu daje prednost u školi.

3.6 *Roditeljstvo: što je s očevima?*

Zanimljiva je činjenica da se većina istraživanja i literatura o roditeljstvu odnosi na majke, odnosno kako majke odgajaju djecu, postoji li razlika u odgoju djece među majkama pripadnicama različitih klasa, rasa i sl. Vrlo rijetko se istražuje o očevima, jer tradicionalno gledano, očevi su ti koji su glava obitelji i koji brinu o obitelji u materijalnom smislu. Još od Stare Grčke majka je tradicionalno vezana uz odgoj, dok se otac bavio poslovima izvan kuće (Erent-Sunko, 2007). Iz toga proizlazi tradicija da se roditeljstvo veže uz majčinstvo, no dolazi do sve većih promjena u obitelji, jer i žene ulaze na tržište rada i postoje dva hranitelja obitelji. I odnos očeva prema djeci se mijenja pa se sve više piše o partnerskom odnosu majke i oca, odnosno ravnopravnom odnosu majke i očeva, gdje se i otac i majka jednako brinu za dijete, odgajaju ga i potiču njegov razvoj (Brannen, Nielsen, 2006). No, postavlja se pitanje kako očevi izgrađuju svoje očinske identitete, te utječe li klasna pozicija oca na taj subjektivni doživljaj. Plantin (2007) piše o tome kako se većina istraživanja o očinstvu zapravo bazira na to koji muškarci češće uzimaju roditeljski dopust zbog djece te u kojim situacijama. Istraživanja pokazuju da su to većinom visoko obrazovani muškarci koji žive s visokokvalificiranim ženama te su pripadnici srednje klase. Očevi istog profila također češće sudjeluju u kućanskim poslovima (Plantin, 2007:97). Osim toga, Plantin (2007:97) ističe kako kod anglosaksonskih istraživača postoji podjela na dobre i loše očeve (baš kao i u majčinstvu) i ono je povezano s klasom i etničkom pripadnošću. Dobro očinstvo se veže uz bijele, srednjoklasne muškarce, dok se loše očinstvo veže uz očeve radničke klase i/ili očeve imigrante (Clarke, Popay, 1998, prema Plantin, 2007:97). Rezultati Plantinovog istraživanja provedenog u Švedskoj pokazuju da muškarci rjeđe idu na roditeljske dopuste ili bolovanje radi djece jer većinom imaju višu plaću od svojih žena pa bi njihovo odsustvo s posla značilo preveliki ekonomski gubitak obitelji, a ako su očevi ipak ostajali kod kuće to se događalo jer imaju bolju priliku raditi od kuće i taj postupak nije štetio njihovom dohotku (Plantin, 2007). No još zanimljivija se čini razlika između očeva različitih klasa te njihovom poimanju očinstva. Očevi iz radničke klase su navodili kako je za njih očinstvo „prirodno“ i „ispravno“, nešto što se od njih očekivalo, što su naučili gledajući svoje roditelje (Plantin, 2007:105): „Očinstvo i muška samo-percepcija su karakterizirani idejom da pripadaju prirodnom krugu:

prvo si rođen, onda umreš, a između radiš najbolje što možeš“. Očevi iz srednje klase navode drugačije viđenje očinstva: oni smatraju kako je očinstvo značilo radikalnu promjenu njihovih života, što ih je vodilo do promjene ciljeva u životu, ali i samo-percepcije. Najčešći izrazi koje koriste su da roditeljstvo znači „veliku promjenu mišljenja“, „odrastanje“, te da „sada stvari vide drugačije“ (Plantin, 2007:105). Očevi iz srednje klase postali su više zainteresirani za druge ljude, samopouzdaniji, imali su više razumijevanja za druge itd. (Plantin, 2007:105,106). Ovim se potvrđuje kako, kao i kod majki, postoji podjela na dobro i loše očinstvo. To implicitno dovodi do zaključka kako klasa ima veći utjecaj na roditeljstvo u odnosu na neka druga obilježja, npr. rasa (Lareau, 2002). Zbog toga neki autori navode i različite pojmove koji se povezuju uz roditelje različitih klasa: izraz 'fatherhood' ili očinstvo se odnosi na tvrde odnose roditeljstva u kojem otac zauzima ulogu hranitelja obitelji, najčešće vodi glavnu riječ i ne provodi vrijeme s djetetom (Brannen, Nilsen, 2006). Taj se pojam najčešće povezuje s očevima radničke klase, a svoj pandan nalazi u majčinstvu ili 'motherhood-u' koji se pripisuje majkama radničke klase ili crnim majkama, koje ne ulažu dovoljno novaca i vremena u svoje dijete, ne paze na njegovu prehranu ili primjerice na igračke s kojima se igra (Bryne, 2006). 'Fathering' predstavlja mekši oblik očinstva, povezan s praksom bivanja ocem koji sudjeluje u odgoju i brizi o djetetu. 'Fathering' označava pozicioniranje samoga sebe, izgradnju novog identiteta, pregovaranje odnosa i sl. (Brannen, Nielsen, 2006). Isto tako, u literaturi se pojavljuje i koncept 'mothering' koji se pripisuje majčinstvu srednjoklasnih majki koje ulažu puno kulturnog kapitala, vremena i novaca u svoje dijete te koje teže razviti sve djetetove talente i vještine (Bryne, 2006).

4 Istraživačko pitanje i ciljevi istraživanja

U svrhu dolaženja do uvida o praksama majčinstva žena s različitim stupnjem obrazovanja i različitim zanimanja u hrvatskom kontekstu postavlja se temeljno pitanje ovog istraživanja, a to je: Kako žene različitih stupnjeva obrazovanja i zanimanja pristupaju odgoju svoje djece, odnosno je li odgoj klasno obilježen? Kako bi se odgovorilo temeljno pitanje istraživanja te istražilo kako se nalazi ovog istraživanja uklapaju u zaključke sličnih istraživanja postavljeni su sljedeći ciljevi istraživanja.

- Utvrditi karakteristike „dobrog roditeljstva“ kod sugovornica.
- Zahvatiti odgojnu logiku majčinstva.

- Utvrditi klasno samo-pozicioniranje majki te istražiti njihovu percepciju mogućih razlika u roditeljstvu vezano uz klasne pozicije.
- Utvrditi prisustvo ili odsustvo praksi intenzivnog majčinstva.
- Prepoznati postoji li u praksama majčinstva namjera da se njihova klasna pozicija zadrži i kod djeteta.

5 Metodologija istraživanja

Budući da je glavno istraživačko pitanje ovog rada je li odgoj klasno uvjetovan, izabrana je kvalitativna metoda polu-strukturiranog intervjua. Polu-strukturirani intervjui odabrani su jer nude povlaštene informacije koje možemo dobiti od visoko i nisko obrazovanih majki te omogućuje prikupljanje dubljih uvida u izravna iskustva, a na temelju kojih će se interpretirati poimanje majčinstva te klasna konstrukcija roditeljstva. Polu-strukturirani intervjui imaju prednost nad fokusnom grupom jer se želio dobiti uvid u pojedinačna iskustva, a ne dijeljeno mišljenje. Osim toga, kod intervjua postoji manja opasnost od društveno poželjnih odgovora jer će se raspravljati o delikatnim temama koje će nekima biti lakše odgovoriti pred istraživačicom, nego pred grupom ljudi. Prednost polu-strukturiranog intervjua pred drugim metodama leži u fleksibilnosti provođenja istraživanja (prilagodavanja protokola, ako je prethodno odgovoreno na pitanje), ali nudi i dubinu informacija te poticaj za iznošenje stavova majki (Descombe, 2007). Time se jasnije može vidjeti koje značenje majke same pridaju roditeljstvu/majčinstvu, što to za njih znači, gdje sebe klasno smještaju te kako majke različitih stupnjeva obrazovanja i zanimanja odgajaju svoje dijete. Nužno je da sugovornice odgovaraju na ista pitanja, ali koja mogu biti moderirana prema situaciji, što daje prednost polu-strukturiranom intervjuu nad strukturiranim intervjuom (Milas, 2005).

Prije samoga istraživanja sugovornice su bile obaviještene o ciljevima i svrsi istraživanja, te su potpisale potvrdu o anonimnosti koja im je zajamčena sudjelovanjem u intervjuu¹. Intervjui su snimani mobitelom, a tijekom obrade podataka anonimizirane su sve sugovornice kako se ne bi otkrio njihov identitet i kako bi se ispoštovao etički kodeks znanstvenih istraživanja. Kao što je prethodno navedeno, kako bi se majkama osigurala anonimnost i kako bi se ispoštovao etički kodeks istraživanja sugovornice su prethodno bile upoznate s temom i ciljem rada, ali i svojim pravima. Majkama je bilo objašnjeno kako će se

---

¹Vidi prilog 8.2. Obavijest o istraživanju i Suglasnost o sudjelovanju u istraživanju za potrebe diplomskog rada

razgovor snimati, kako imaju pravo preskočiti pitanje ako žele te kako mogu odustati od razgovora u bilo kojem trenutku. Kako bi se osigurale i sugovornice i istraživačica sugovornice su potpisale suglasnost o sudjelovanju u istraživanju.

Kako je riječ o istraživanju kvalitativne naravi u čijem su prvom planu osjećaji, misli i stavovi majke o praksama majčinstva što iziskuje odgovore na vrlo intimna pitanja, identiteti sugovornica su skriveni, a umjesto pravih imena koriste se pseudonimi: Josipa, Laura, Marija, Mirna, Tihana i Tonka.

Nakon izrade protokola² za intervju, određen je uzorak od 6 sugovornica. Uzorak je bio ciljani, a bilo je bitno da su tri sugovornice iz više srednje klase, a tri sugovornice iz radničke klase. Pri tome se klasna pozicija odredila prema razini obrazovanja majke te njenim trenutnim ili posljednjim zaposlenjem. Tri sugovornice imaju doktorski stupanj obrazovanja, a tri sugovornice imaju završenu srednju školu. Tri su sugovornice zaposlene na visokoškolskoj ustanovi te u liječničkom sektoru, dok su druge tri zaposlene kao prodavačice u trgovini cipela, trgovini odjeće s povremenim čišćenjem apartmana te kao konobarica uz također povremeno čišćenje apartmana.

Osim klasnog položaja, koji je pod utjecajem preglednih istraživanja definiran kao stupanj obrazovanja i zanimanja, bilo je bitno da majke koje su ulazile u uzorak imaju barem jedno dijete predškolske dobi. Radi se o majkama u starosti od 27 do 47 godina, s djecom starom od 4 mjeseca do 16 godina. Pet sugovornica je udano, a jedna sugovornica živi u vanbračnoj vezi. Njihovi partneri su također bili zaposleni, a obrazovanje i zanimanje partnera bilo je ono zanimanje koje pripada višoj srednjoj klasi ili radničkoj klasi.

Iako su pitanja iz protokola privatne naravi i potencijalno su mogla izazivati nelagodu kod majki prilikom odgovaranja na iste, ipak u dobivanju odgovora nije postojao problem, bez obzira je li istraživačica prethodno bila poznata sugovornici ili je bila potpuni neznanic. Tome je moguće pridonio etički kodeks zaštite sugovornika te jamstvo anonimnosti. Također nije postojao niti veći problem oko dogovaranja termina intervjua, sugovornice su izdvojile svoje slobodno vrijeme za intervju iako ga često nisu imale puno. Problem oko dogovaranja termina intervjua pojavio se kod majki koje rade dva posla jer uz stalno zaposlenje čiste i apartmane. Pazilo se da mjesto i vrijeme intervjua odgovara prvenstveno sugovornici te da se za vrijeme provođenja intervjua osjeća ugodno. Intervjui su trajali od 35 minuta do 1 sata i 15

---

²Vidi prilog 8.3. Protokol za intervju

minuta, a u većem broju slučajeva su provedeni na radnom mjestu sugovornica. U jednom slučaju je intervju proveden na dječjem igralištu, a drugi u sugovorničinom domu.

Provedeni intervjui su u cijelosti transkribirani i kodirani. Inicijalno su kodirani većim brojem otvorenih kodova, koji su zatim organizirani u nekoliko tematskih kodova: prehrana djece, igračke, odjeća, TV, pedijatrija i rodilište, vrtić, dodatne aktivnosti djece, želje za djecu, obrazovanje djeteta i učenje, cjepivo, dojenje, prosuđivanje roditeljstva, odgoj djece, klasa, osjećaj odgovornosti za budućnost djece te dan sugovornice³. Uz tematske kodove dobivene induktivnom metodom, deduktivnim putem identificirani su u konačnom koraku i sljedeći analitički kodovi: prakse „dobrog roditeljstva“, odgojna logika pod utjecajem klase, intenzivno majčinstvo te ukus i klasna reprodukcija.⁴

6 Rezultati istraživanja i rasprava

Rezultati provedenih intervjua bit će prikazani prema identificiranim tematskim i analitičkim kodovima.

6.1 *Prakse „dobrog roditeljstva“*

Iako je roditeljstvo načelno jedna vrlo subjektivna stvar, i što je nekome dobro drugome može biti loše, društveni znanstvenici nastoje definirati karakteristike „dobrog roditeljstva“. Tako prema Dermott i Pomati (2015) prakse dobrog roditeljstva podrazumijevaju nekoliko stvari: zajedničko provođenje slobodnog vremena (igranje video igara, igranje na igralištima, gledanje TV-a), zajednički objedi te aktivnosti povezane s učenjem (pisanje zadaće, prepričavanje, čitanje). Dermott i Pomati (2015) su u Velikoj Britaniji proveli istraživanje čija je pretpostavka bila kako roditelji iz više srednje klase češće provode prakse dobrog roditeljstva u odnosu na one iz radničke ili neke niže klase. No baš kao što su rezultati toga rada opovrgnuli tu pretpostavku, to se isto potvrđuje i u ovom radu. I intervjuirane visokoobrazovane majke i niskoobrazovane majke puno pažnje pridaju zajedničkom objedu te ga ističu kao jako važnim, iako majke iz obje skupine nisu često u mogućnosti sa svojom obitelji zajedno objedovati svaki dan. Kao najčešći dani posvećeni

---

³Vidi prilog 8.1. Kodna matrica

⁴Vidi prilog 8.1. Kodna matrica

obitelji ističe se vikend, odnosno subota i nedjelja. Pa tako Josipa i Marija, visokobrazovane majke, zaposlene na visokoobrazovnoj instituciji navode:

„Pa je, jako mi je to važno, zapravo mi je, umm, da, mislim da je to nešto što nasljeđujem od svoje obitelji. Mi smo puno vremena provodili oko stola u razgovorima i uz hranu, tako da to mi je važno, i mi svaki dan zapravo imamo jedan obrok, jedan obrok zajedno, minimalno. Čak i dva, znači sigurno doručak i večeru, a onda ummm, da, poslovne obveze ne omogućavaju uvijek i ručak, ali kada možemo onda i ručak.“
(Josipa)

„Jako važno. Objedujemo kad god stignemo, preko tjedna nekad ne jer radimo, ali naravno da da u svakom vremenu kad nam to omogućava posao. Djeca kroz tjedan znaju sa dadiljom, imaju dadilju, pa onda ručaju u vrijeme kad im je škola. Ja sam na radnom mjestu, suprug isto tako. Ali kad god možemo to je zajedno, vikendom je to obvezno zajedno i vrlo je to važno.“ (Marija)

Ono što bi moglo činiti razliku između intervjuiranih majki iz radničke klase i onih iz više srednje klase zapravo je samo posjedovanje vremena, a što su primijetile i same sugovornice u intervjuu. Iako sve sugovornice, bez obzira na razinu obrazovanja i zaposlenje, navode kako je zajednički obrok jako važan, majke iz radničke klase si često, to ne mogu priuštiti jer rade dva posla. Pa tako Tihana i Tonka, zaposlene u trgovini s odjećom i kafiću, a uz to još dodatno čiste apartmane, navode:

„Nediljom... I je, važno nam je, ali ne možemo drugačije nego nediljom. Zato što radimo.“ (Tihana)

„Pa naravno da objedujemo kad stignemo, ali ne stignemo svi u isto vrijeme bit za stolom.../ ali vikendom da kad smo skupa. Jako nam je važno to.“ (Tonka)

Kada su u pitanju druge prakse dobrog roditeljstva, kao što je zajedničko učenje, pisanje zadaće i čitanje, također se jednako provode kod svih intervjuiranih majki. Iako su majke svjesne kako je djeci pomoć potrebna oko određenih stvari, djeca po njima ipak moraju biti samostalna i raditi svoje zadaće. Prema provedenim intervjuima intenzitet rada s djecom nije određen klasnom pozicijom majke. Ono što su majke iz intervjua navele kao bitno, kada je u pitanju pomaganje oko škole i učenja, jest karakter djeteta. Iako je stvaranje ugodne i

poticajne okoline u kućanstvu vrlo bitno za školski uspjeh, i iako se najčešće pripisuje upravo višim srednjim klasama, poticajnu okolinu i naglasak na učenju nalazimo podjednako na obje strane (Dermott, Pomati, 2015). Pa tako Tonka, majka sa završenim srednjoškolskim obrazovanjem, zaposlena u kafiću s povremenim čišćenjem apartmana na pitanje pomaže li djetetu oko učenja i pisanja zadaća navodi:

„Da, obavezno. Otkad je mali bia pomažem, ali ne želim da se strogo oslanja na mene iz razloga zato što dica kad skužu da imaju od tebe konstantno svo vrijeme ovog svita onda te iskorištavaju, neće se sami potruditi oko nečega, nego traže od tebe da ima napišeš ono najjednostavnije što sami mogu. Tako da sam ja tu uvijek nekako odvagala jel on to stvarno ne kuži ili me iskorištava. I onda sam nekako našla balans i evo onda on i dan danas piše svoje domaće sve sama, ja mu pomognem, recimo lošije mu ide engleski i objasnim mu recimo matematiku ako vidim da mu je negdje zapelo, ako vidim da ne kuži. Ja ga pitam ako ti nešto nije jasno reci mi, nemoj me zafrkavati da ja sidim s tobom ka ćuk dvi ure a imam drugog posla. Tako da ja to znam izvagat.“
(Tonka, konobarica)

„Sa starijom moram puno jer je takav tip. Moram puno puno, i ja i supruga, posebice sad taj peti razred, ali i razrednu nastavu smo s njom puno radili jer iskreno ne želi radi, ljena je, takva je pa je to mala muka s njom, nekad i velika. A ova srednja super, ona sve sama radi, to je valjda drugo dijete i ona gleda na sestru i oni Vam sve ranije počnu raditi, ima i to svoje. To njihovo okruženje njih definitivno gradi. Tako da s drugom curicom naravno da pregledavamo zadaće, ali ona Vam sve sama rješava i radi. 'opće ne govori niti ocjene niti ništa jer je to sve njoj jedna tako normalna usputna stanica tako da bez problema rješava svoje zadaće. Sa starijom radimo jer je eto takav karakter. Eto tako, tako da nekad imamo situaciju i da puno radimo ponekad, nekada gotovo nikada sa ovom, i opet su stvari podjednake i iste tako da tu nema pravila. Morate pratiti dijete.“ (Marija, profesorica na fakultetu)

Osim zajedničkim učenjem i osiguravanjem materijalnih sredstava za školu, na obrazovno poticajnu okolinu također utječe i čitanje roditelja djetetu (Dermott, Pomati, 2015). Sve majke navode veliku važnost čitanja djeci još od vrlo rane dobi, bez obzira na razinu obrazovanja i zanimanje, stoga se to ističe kao vrlo važna praksa majčinstva općenito. Na pitanje čita li svojoj djeci Laura, majka dječaka od 4 mjeseca i kćeri od 11 godina odgovara:

„Um da. Sinu naravno sad još ne, kćeri, pa ja mislim negdi od godine i pol dvi dana - svaku večer prije spavanja, svaku večer. Znaš kad je jednu pričicu znala napamet, ja bi nešto izmuljala ono, nije mi se dalo, onda ona bi rekla: „Mama ne tako“, onda bi ona rekla što ide. Jer stvarno je obožavala, imala je xy slikovnica, i sad zna sama čitat, al sam joj do jedno 5,6 godina, ono do male škole, ja sam njoj stalno čitala. I dosta je naučila rano slova i brojeve, ono baš je, u prvom razredu već spremna je bila u biti.“ (Laura, prodavačica u trgovini cipela)

Slično odgovara i Josipa, majka dvogodišnjeg sina, zaposlena kao profesorica na fakultetu:

„Da, čitamo mu puno i to mu čitamo skroz od kad je bio jako jako mali. Razne knjige, mislim on imam totalnu, mi imamo jednu malu onu ko knjižnicu za njega. Umm, ne znam, i dobili smo jako puno knjiga. Recimo šta sad u zadnje vrijeme jako puno čita, jako voli ovu knjigu o Maci Papučarici i onda smo ga vodili u kazalište da gleda Macu papučaricu, u kazalište lutaka. Znači to mu je super, Maca Papučarica. Onda, hmm, onda želi čitati Pepa pig u vrtiću, to mu je isto u zadnje vrijeme. Onda neka knjiga koja je kao život na selu, koja ima, zapravo su ono više slike s riječima. Onda, hmm, da ima nekakvu knjigu koju voli koja se zove The Gruffalo, na engleskom je knjiga.“ (Josipa, profesorica na fakultetu)

Majke iz intervjua čitaju djeci kako bi provodili vrijeme s njima, družili se, te kako bi djeca učila riječi, dok neke intervjuirane majke preko čitanja knjiga, slikovnica i članaka zapravo uče djecu nekim životnim situacijama relevantnim za njihovu dob. Iako se takvo „učenje kroz čitanje“ zna pojaviti i kod nižeobrazovanih majki, te prakse se ipak javljaju kod visokoobrazovanih majki. Učenje svakodnevnih situacija, novih stvari primjenjivih na dječju dob te pouke u slikovnicama ističu se kao jako važne majkama.

„A inače koje priče? Hmm, ne znam, to su razno razne slikovnice, nisu to Disneyjeve bajke i slikovnice kao što su Dumbo i to, to su kratke priče – imate one serije slikovnice Petra, Petra voli prirodu, Petra voli igru, Petra sluša mamu i tatu. Imate onu seriju slikovnica o bontonu – što je dobro, a što nije dobro. Boje i oblici – obožava u ovoj dobi oblike, tako da već sve boje ne da zna, nego ih već i imenuje, to je posljedica sigurno tih priča. Eto to su te neke, tih nekoliko serija što recimo uzimamo u Gradskoj knjižnici jer nam je u našoj zgradi gdje živimo pa je to dobro. To nisam rekla, ona si, sad pogotovo kad je ljepo vrijeme, svaki dan od u Gradsku knjižnicu sa sestrom, prošetaju, jer je u portunu do nas, živimo u zgradi, i ona tu uzme, Petru neku

ili imaju tu različitih 50 tema i onda je to nešto neiscrpno i onda je to nešto što ćemo sigurno i narednih godinu dana čitati.“ (Marija, profesorica na fakultetu)

Druga krajnost koja je vidljiva kod nižeobrazovanih majki jest čitanje *mainstream* slikovnica i priča, dok druge majke tako što izbjegavaju i kod čitanja i kad su u pitanju crtani filmovi. Pa tako Laura navodi da je svome djetetu čitala:

„Pa ne znam, najviše ovaj, ove bajke, Pepeljuga, u početku, ono Snjeguljica, mada smo znali ono ne znam ono tipa i lektire, ne znam sad za 1., 2. razred.“ (Laura, prodavačica u trgovini cipela)

Dok Josipa, visokoobrazovana majka navodi kako izbjegava te uobičajene klasične bajke, a čak i kada se pojavi neka takva to je zato što ima poučni karakter, što je sugovornica kasnije navela.

„Pa dosta suprug i ja, kad mi biramo onda biramo ono nešto što nam se čini kao neka lijepa slikovnica, ono šta je lijepo ilustrirano ili ima neku onak, ima neku ono pouku kao koja je okej, tako vodimo se uglavnom time. Ništa ne kupujemo zapravo nas dvoje što je mainstream, al dobijemo puno tih mainstream kao, osim Pepe pig, ne, ali ono puno tih nekakvih ono više kao mainstream stvari što je isto okej, al da uglavnom biramo te neke onak ljepo ilustrirane knjige (smijeh).“ (Josipa, profesorica na fakultetu)

Treća praksa dobrog roditeljstva navedena u Dermotovom i Pomatievom (2015) članku je provođenje vremena s djecom. Sve majke svoje slobodno vrijeme iznimno i isključivo posvećuju svome djetetu, a radnje koje najčešće rade su izlazak na dječje igralište, šetnja, zajedničko igranje igračkama te gledanje televizije. Sve navedene prakse čine svi roditelji neovisno o razini obrazovanja i zanimanju, stoga se može reći kako se ova karakteristika nije pokazala kao klasno uvjetovana u provedenim intervjuima.

„Svaki dan se igraju. Ili mi odemo recimo na Kolovare, ili na Ravnice, uvik negdi nešto, animiramo, vodamo tako da dica nisu previše doma za ekranima. Znači stvarno se s njima ono maksimalno izlazi danima.“ (Tonka, konobarica)

„...onda izađem van s njom, ili suprug ili ja, uglavnom nastojimo da ode negdje, da l' u parkić, da l' ovako nešto ili se nešto igramo s njom obavezno.“ (Mirna, liječnica)

„provedemo jutro radeći nešto svi zajedno, recimo ako je vikend onda moj suprug i ja i moj sin ćemo nešto, uglavnom ćemo, nešto ćemo raditi, ako je lijepo vrijeme ići ćemo u neku dugu šetnju ili u park“ (Josipa, profesorica na fakultetu)

6.2. Intenzivno majčinstvo

Ono što se danas sve više ističe jeste važnost intenzivnog majčinstva. Kao i ranije navedeno, majčinstvo, i općenito cijelo roditeljstvo, se profesionaliziralo i služi u svrhu udovoljavanja i bavljenja djetetom. Majčin život odvija se prema potrebama djeteta, dijete se na neki način čini „svetim“ jer je svaki aspekt majčina života posvećen njemu. Taj fenomen prva je uočila i šire proučila Hays (1996). Isti fenomen istražen je kod majki iz različitih klasa ne bi li se provjerilo vrijedi li on i za ne-zapadno područje, odnosno je li koncept primjenjiv na hrvatski kontekst. Kada su majke upitane da opišu svoj dan, bez obzira kada rade ili kada ne rade, sve majke su u prvi plan stavile svoju djecu. Fenomen intenzivnog majčinstva je otišao tako daleko da niti jedna majka za svoje slobodno vrijeme nije navela neku razbibrigu samo za sebe. Jedino vrijeme koje ima za sebe je kada sve spremi spavati i kada spremi kuću, tek onda si može priuštiti gledanje TV-a.

„Trudim se baš puno biti s njima. Svo slobodno vrijeme posvećujem njima. Nekad znamo skupa na Banine, svi četvero i ne znam, sad za Prvi maj svi skupa, iako on je ne znam, već bi za njega bilo očekivat da nas zaobilazi, ali nije, on radije s nama... I Vir i Nin, i Sabunike, i na plaži Kolovare, oće on. Sa 16 godina je već za očekivat da će se distancirati, ali nije, i voli, recimo on voli ići sa mnom po dućanu, to baš voli, i meni svi kažu kako ti se da ono, a da mi se, samo dok oće, i dobro je dok oće. I ne znam, u stanu smo nekad on i ja, ona ostane s tatom, nekad voli ostat kući, mrzi hodat po dućanu, a on ono zna 3 sata hodat po Supernovi i samo za njega gledamo, samo za njega.“ (Mirna, liječnica)

„Kad ne radim onda je to zajednički doručak, uvijek odlazak po namirnice, pošto je to najčešće subota, zajedno, opet zajedno. Pošto nemamo nikog u gradu, djeca su uvijek s nama, ili samnom ili sa suprugom. Zajedničko spremanje ručka, druženje, i to su stvarno dani subota i nedjelja kad stvarno jedemo zajedno... / Evo i sad, ako i sad, u zadnjih nekoliko vikenda smo bili na nekoliko izleta subotu, odemo negdje, u blizinu. Prošetamo se s djecom po prirodi, pa se igraju, bude nam tako preljepo.“ (Marija, profesorica na fakultetu)

„Evo danas ne radim, digle smo se, sve smo polako napravile, došle smo tu na Uskok, sad ćemo ići kupiti nešto za ručak, napraviti ručak i idemo kod mame u Škabrnju i tamo ćemo biti do 7-8, i doćemo doma, treba spremiti nju za leći, ja ostanem možda malo pogledat televiziju, ništa posebno. Baš ti je sad neke posebne, kad idemo negdi, kad ti odlučimo ne znam, da ćemo ići na kavu u Šibenik, onda ti je to nešto uvauu, inače ne. Sinoć smo ti isto išle prošetati, sjele smo ti u Yachtina, onda smo ti se spremali ova grupa Vigor pivati...“ (Tihana, prodavačica u trgovini odjeće)

„Aha, pa sad evo ovako znači: ranije znači dizanje, ne toliko rano, al ono, sad i ranije, i ovaj, kad kćer ide ujutro u školu znači nju se spremi u školu, onda se dignu beba, onda njega nahranim, sad evo izlazimo malo u šetnjice, onda je ručak. Uglavnom sad se sve svodi oko njega i njegovo hranjenje jer je još dojen tako da tu je taj njegov ritam i sad već znamo izaći i popodne u šetnju, otiđemo i u dućan. Ono, to je to. Uglavnom oko djece, i navečer kad svi pozaspu ja pospremim još po kući što iman i malo pogledam televiziju i to je to.“ (Laura, prodavačica u trgovini obuće)

Slobodno vrijeme čini se kao najvažnija instanca za održavanje tjelesnog i psihičkog zdravlja žene, jer čini vrijeme oslobođeno od plaćenog rada ili brizi o nekome, a podrazumijeva vrijeme provedeno u razbibrizi, opuštanju i odmaranju (Offer, 2016). No kao što je dobiveno i u ovom istraživanju, majke sve svoje vrijeme, koje bi potencijalno moglo biti slobodno, provedu s djecom. Takva praksa posljedica je ideologije intenzivnog majčinstva – pritiska da djetetov život bude što ugodniji i bezbrižniji, a što je majčina zadaća (Offer, 2016). Kako se briga o djeci i spremanje po kući, što žene rade u svoje „slobodno“ vrijeme, podrazumijevaju kao ženin neplaćeni rad, žena svoga slobodnog vremena nema, jer briga o djeci, pospremanje, i planiranje putovanja ili aktivnosti s djecom ne podrazumijevaju slobodno vrijeme.

Iz praksi koje je Hays opisala kao intenzivno majčinstvo, Lareau je 2002. razvila teoriju koja postaje vrlo značajna na ovom znanstvenom području. Radi se o odgojnoj logici koja je povezana s klasom i čini fokus sljedećeg dijela rada.

6.3. Odgojna logika pod utjecajem klase i ukus i klasna reprodukcija

A. Lareau (2002, 2003) sociologizira Haysino intenzivno majčinstvo tako što tom konceptu dodaje pojam klase. Lareau (2002, 2003) je provela istraživanja u SAD-u u kojima je pratila odgoj u obiteljima različitih klasa. Ista je odgojna logika provjerena u ovom

istraživanju. Lareau razvija koncepte orkestriranog odgoja i odgoja po principu prirodnog rasta. Orkestrirani odgoj zahvaća odgoj srednjih klasa, dok odgoj po principu prirodnog rasta veže uz radničku i nižu klasu. Logika se razlikuje utoliko što roditelji na različite način ulažu u djecu: dok radnička klasa pušta dijete da se slobodno razvija, srednja klasa je zabrinuta oko budućnosti svoga djeteta te mu zbog toga prenosi razne kapitale, odnosno ekonomski i kulturno ulaže u njega ne bi li mu se to kasnije isplatilo (Lareau, 2003). Lareau (2003) je u svojim istraživanjima došla do spoznaje kako djeca iz srednje ili više srednje klase češće pohađaju dodatne aktivnosti pokraj škole te se pronalaze u različitim sferama, poput sporta, sviranja instrumenata, glumi, učenju govorništva i sl. Srednjoklasna djeca češće pohađaju sate stranoga jezika, sportske aktivnosti te sviraju instrument, a često to rade istovremeno. Zbog toga je njihov svakodnevni život pretrpan raznim obavezama, a time gube djetinjstvo. S druge strane se nalazi odgoj po principu prirodnog rasta koji se pripisuje radničkoj klasi. Roditelji iz radničke klase manje šalju svoju djecu na dodatne aktivnosti, te zbog toga djeca imaju i manju kulturni kapital kada ulaze u proces školovanje i odrasli život. Ono što radnička klasa često prepoznaje kao važno jest neka tjelesna aktivnost djeteta, ali rijetko više od toga. Razlog nije posve jasan, izostanak raznih aktivnosti ili forsiranje djeteta na neku dodatnu aktivnost može imati različite uzroke, možda roditelji ne vide korist od toga, a možda im je jednostavno preskupo.

U ovom istraživanju odgojna logika ispitana je preko dodatnih aktivnosti koje djeca pohađaju ili ne pohađaju. Kada su majke iz više srednje klase upitane pohađa li im dijete neku dodatnu aktivnost osim škole ili vrtića ili imaju li neke planove za njih, odgovori su bili vrlo slični: djeca su do polaska u školu promijenili i po nekoliko dodatnih aktivnosti i to različitih područja.

„Da, sad je trenutno Loptica, to je dječja sportska škola gdje uče više sportova sa ciljem da se socijaliziraju i da nauče ta neka sportska pravila ponašanja. I sad je recimo, sad zadnju godinu imaju recimo upoznavanje sa drugim sportovima gdje bi mogla jednog dana nastaviti, u kojem smjeru s obzirom da su oni za predškolce. Ne znam, godinu prije toga je išla na plivanje, prije toga je išla na ritmiku, ustvari plesnu, plesna, kako se to zove, plesna Gesta, ne znam, to je neka plesna udruga. Uglavnom ono uče te, tu neku koreografiju, onda uvijek imaju nastupe pred Božić, sad pred kraj školske godine, kostimirane i tako nekakve plesne točke. A sin je išao jedini muški na Gestu zato što su oni jedini primali djecu od 4 godine pa je on to htio, zato što su mu bili bitni ti nekakvi kostimi. Isto tako je išao na Lopticu, na karate, na plivanje i nakon

toga je nastavio sa vaterpolom. Do 7. razreda je išao paralelno s vaterpolom, a prije toga s plivanjem, na, kako se zovu, Igrajmo se, to ja ova glumačka družina, i onda u 7. razredu više jednostavno nije mogao kako su isti termini vaterpola i te skupine, kako ide sa godinama, onda im tako pomiču i termine, onda je to bilo u isto vrijeme, onda je to bilo 3 puta tjedno od 8 pa jednostavno nije više mogao pratit pa je nastavio samo vaterpolo./On je išao na engleski, onu godinu jednu u vrtiću, što nije se pokazalo baš nešto, nije bilo baš nešto korisno. Ona nije išla, niti nije uopće organiziran engleski bio ove godine u vrtiću. Mislim da nije bilo dovoljno zainteresiranih, tako da ne. Iskreno bili smo na motivacijskom razgovoru za Hellen Doron, ono se njoj jako sviđjelo, sviđjelo se i meni, ali financijski je malo previše. Preskupo je, ono bude jednom tjednom, a preko 300 kn mjesečno, uz ove dvije aktivnosti, već sam i ovako na 500.“ (Mirna, liječnica)

„Je, pohađaju, od treće godine su obje počele. To, to je bila gimnastika bazična i ritmička gimnastika, a kod starije curice to je bio tenis i atletika sada. Znači sada je jedna na atletici, a druga je na ritmičkoj gimnastici. I to je to, imaju to, jedna ima dvaput tjedno, druga tri puta tjedno, tako da si imaju, od 3 godine imaju dodatnu fizičku aktivnost. /(najmlađe dijete) još ništa jer je mala. Sve sportske škole Vam idu sad čak i od 4 godine. Eto, tako da ona ništa, ali je puno vani. Jako je motorički tip - kući skače na trampolinu, vozi svoje bicikličice i tako, super je aktivna i naravno vani, ali ne ide na organiziranu aktivnost i neće sigurno, nju ću tek s možda 4 godine negdje staviti./ E to sam zaboravila reći, idu obje na engleski. Idu obje na engleski dodatno, da da, to nisam rekla. Idu u školu stranih jezika“ (Marija, profesorica na fakultetu)

„Ne, ne pohađa, mi jesmo kad je on bio skroz mala beba išli na nešto što se zove Edukativno poticajna igra i to sam morala ja biti uključena i to je bilo fora onako, to je vodila jedna gospođa i to je bilo ono muzika, vježbanje, lupanje po instrumentima, na to smo išli jedno vrijeme, i jedno vrijeme smo išli na plivanje isto dok je bio mala beba, a zapravo sad trenutno ne ide ni na kakve aktivnosti, ali neki plan je zapravo da krene od jeseni, da krene od jeseni na plivanje. Voli vodu, to mu je stvarno, uživa biti u vodi pa nam se to činilo kao da bi to moglo biti neka dobra još dodatna aktivnost jer ono, da, posebno u tim nekim zimskim mjesecima puno manje je vani i trči i tako pa malo nekako da se, da ima tu neku fizičku aktivnost./Pa ja bih voljela, voljela bih da se bavi nekim sportom jer mi se to čini kao da se potiče neki zdrav život kroz to, tako da bi to voljela. I zapravo bi oboje voljeli da svira neki instrument. Ovaj, ja ne sviram

nikakav instrument, moj suprug nešto svira, njegov tata baš svira trombon ono, on je baš kao ono u nekom amaterskom orkestru, ali ono, glazba nam je važna i nekak nam se čini da je to neki drugi jezik i ono učenje nota i ono glazba nam se čini kao nešto lijepo i kao da bi bilo super da pokaže interes za neki instrument...“ (Josipa, profesorica na fakultetu)

Navedeni primjeri i citati potvrđuju Lareauinu teoriju o odgojnoj logici u srednjoj klasi koja odgovara orkestriranom odgoju. Iz svjesnih ili nesvjesnih razloga, majke iz više srednje klase, visokoobrazovane majke, prepoznale su važnost zdrave fizičke aktivnosti, važnost učenja stranoga jezika i sl. Omogućile su svojoj djeci da se bave glumom, plesom, sportom, a i imaju dodatne želje za njegove buduće aktivnosti po pitanju glazbe i instrumenta. Dvije majke navode kako bi željele da im sin svira instrument, ili kako osjeća da im kćer ima afinitet prema glazbi pa će ju upisati u glazbenu školu. Na taj način prenose dio kulturnog kapitala sa sebe na svoje dijete, a sa znanjima, kompetencijama i sposobnostima s kojima ulaze u osnovnu školu pa sve kasnije do tržišta rada oni stječu prednost pred drugom djecom. Djeca koja su imala prilike dolaziti u kontakt sa drugim odraslim osobama stekla su više samopouzdanja, ali i naučili su zalagati se za sebe. Druga djeca koja nisu pohađala nikakve dodatne aktivnosti ostala su zakinuta za te iste stvari (Lareau, 2002). Upravo tu svjesno ili nesvjesno dolazi do prenošenja ukusa s majke na dijete, pa se tako majke čine kao kreatorice kulturnog ukusa, ali i glavni agenti kulturne reprodukcije, čime i sama reprodukcija dobiva svoj rodni karakter (Bourdieu, 1998; Gilles, 2006; Reay, 1998; Vincent 2010, prema Smyth, 2015:733). Bourdieu (1998) čak smatra da je samo majčinsko vrijeme uloženo u dijete, učenje s njim itd., predstavlja kulturni kapital koji se kasnije na neki način isplati. Potvrđi klasne reprodukcije također doprinosi i činjenica da majke iz ovog istraživanja, posebno iz više srednje klase, teže tome da puno vremena provedu sa svojim djetetom, a kako majke iz radničke klase nerijetko rade i po dva posla, imaju manje vremena kojeg mogu provesti sa svojim djetetom.

Kada su u pitanju majke sa završenom srednjom školom i pohađanje dodatnih aktivnosti, kao što je već navedeno, ono se najčešće odnosi na jednu sportsku aktivnost ili čak ni jednu, ali što se opravdava igrom na igralištima ili tjelesnim odgojem u sklopu vrtića.

„A ovaj mlađi, ne želi trenirati još ništa. Ne da mu se, želi slobodno vrijeme kad dođe iz vrtića jer tamo u vrtiću je njemu i tjelesni i sve. Imaju tamo dvaput tjedno tjelesni i on smatra da je njemu to okej i da on ne želi ići na još jedan tjelesni, što će njemu kao

to./Mi živimo u kvartu, ima igralište i baš dosta dice, krcato krcato dice, tako da oni najviše vremena provode doli u kvartu. Kad dođemo doli s posla, kad poidemo ili ja ili muž, kako ko može, sidimo s njima doli u kvartu po tri, četiri sata.“ (Tonka, konobarica)

6.3.1. Klasna reprodukcija

Vincent i Ball (2007) pišu o tome kako srednjoklasno roditeljstvo nužno vodi do društvene reprodukcije, a to se najčešće događa preko tržišta. Tržište ulazi u živote djece preko igračaka (Cook, 2000, prema Vincent i Ball, 2007), no djecu se pokušava držati što dalje od utjecaja tržišta jer su djeca viđena kao sveta, a tržište kao profano. Upravo preko tržišta mediji i politika se miješaju u privatne živote ljudi i na taj način, i dajući savjete roditeljima, utječu na roditeljstvo. Upravo zbog prodora tržišta u živote djece Vincent i Ball (2007) vide reprodukciju srednje klase preko pristupa TV-u, hrani, aktivnostima praćenja tržišta rada time i obrazovanja, a prvenstveno preko igračka. Zbog toga su upravo te stvari istraživane i u ovom radu.

Hrana

Prehrana djece se ističe kao bitna stavka koja može činiti razlike u praksama majčinstva pod utjecajem klase. Kako srednjoklasno roditeljstvo predstavlja ideal u društvu, a kako se roditeljstvo radničke klase marginalizira tako se pretpostavljalo kako roditelji iz radničke klase ne paze toliko što i kad im djeca jedu, koja je kvaliteta hrane, što jedu u školi i sl. (Harman, Capellini, 2015). Rezultati istraživanja provedenog za potrebe ovog rada pokazuju kako razlike u pristupu prehrani donekle postoje. Josipa, profesorica sa fakulteta navodi kako jako pazi na prehranu svoga sina kupujući bio-hranu, na „placu kod kumica“, kuhajući izravno za njega u malim količinama, izbjegavajući prženu hranu. Pokušavala je izbjegavati slatku hranu, ali sada samo ograničava količine koje unosi.

„...trudimo se da bude zdravo, da kuhamo sa svježim namirnicama, kolko možemo i poznamo žene na placu se trudimo da kao kupujemo hranu koja nije špricana, ali naravno da u to nikad ne možemo baš biti sigurni. Tako da, ono generalno, pazimo, pazimo na to što jedemo, ali nismo uvijek u tome uspješni./Ne branimo mu slatko,

nastojimo kontrolirat koliko slatkog pojede i zapravo je on dosta dobar oko toga da ako je pojeo jedan sladoled i inzistira na još jednom da mu kažemo da je jedan sladoled dnevno sasvim dovoljno“ (Josipa, profesorica na fakultetu)

Slično navodi i Laura kada kaže da joj kćer jede sve, a da joj slatko ne mora braniti jer ga ne jede često. Svaki dan kuha i pazi da joj kćer zdravo jede.

„Kći jako dobro jede, raznoliko, voli i povrće i voće, tako stvari znači koje možda odrasli ne jedu ona jede. A maleni sad na mlijeku majčinom.“ (Laura, prodavačica u trgovini cipela)

Perrier (2012) govori o pregovaranju diskursa majčinstva u kojem majke svjesno ili nesvjesno odbacuju obje odgojne logike, kako bi djecu usmjeravale u nekome smjeru, ali mu svejedno ostavljaju dovoljno vremena za njegove aktivnosti. To se može primijeniti i na hrani, kada majka iz intervjua pregovara s djecom oko hrane, prepoznajući potrebu za zdravim namirnicama, ali i dogovaranju s djecom oko onoga što se njima sviđa. Tonka navodi da svojim sinovima kupuje kod žena na tržnici, svaki dan kuha i prati da se zdravo i raznoliko hrane. No, ona navodi kako često postoji pregovaranje sa sinovima koji vole prženu hranu. Slatko im također ne brani.

„Pa vodim se zato da to bude zdravo, ne da njima udovoljavam, jer da se njim pita oni bi svaki dan ili kumpira i friganog mesa. Znaš kako to dica vole i onda ja to nekako izbalansiram to nekako sve skupa na primjer pofrigam mesa i stavim povrće uz to. Znači da nije i jedno i drugo frigano, da bude bar nešto ono od tog dvoje što su oni zamislili. Pola moga, pola njihovoga.“ (Tonka, konobarica)

Majke iz obje skupine intervjuirane za ovaj rad prepoznaju važnost zdrave prehrane, ali ne uspiju to uvijek i najsretnije realizirati. Razlika među majkama različitih klasa se vidi u situaciji kada djeca ne žele jesti većinu hrane, nego jedu samo određenu. Dvije majke navode kako imaju problema s prehranom svojih kćeri. No, kod Mirne, liječnice, kompromis je pronađen u zdravim verzijama, odnosno kći jede kuhanu piletinu, dok Tihana, prodavačica u trgovini odjeće kompromis sa svojom kćeri pronalazi u tjestenini, što je manje zdravi izbor hrane koju više srednje klase izbjegavaju.

„Kćer ima 7 godina i vrlo je komplicirana što se toga tiče, što se tiče hrane i vrlo malo stvari jede, ali radimo na tome... borimo se. Uglavnom ona je na juhama od povrća, ajde, onako zakamuflirano i pretvoreno u neki tobože pire pojede i povrće i

zelje i blitvu i ne znam, brokulu, sve to uspijem onako sa maslinovim uljem i ugurati. Slabo jede meso, stvarno slabo. Samo, samo lešo batak i mljeveno meso.“ (Mirna, liječnica)

„Ajme katastrofa. Martina neće ništa jede. Jede, amm... Paštu, paštu bolonjez i juhu. I stalno bi to jela, a kad neće – neće ni to. Katastrofa. Tribala bi jest crveno meso jer je slabokrvna. Crveno meso i crveno voće, ono šumsko voće – malina, kupina i to sve, ali ništa neće to jede. Jučer ti je bio vrhunac dana – pojela je jednu i po' jagodu.“ (Tihana, prodavačica)

Igračke

Kada je u pitanju prodor tržišta rada u živote djece to se najčešće vidi u kupovini odjeće, igračka (Vincent, Ball, 2007), ali i proslave dječjih rođendana (Hochschild, 2011). Tržište rada i privatni biznisi sve se više miješaju u privatne sfere obiteljskog života. No, čini korak naprijed kada je u pitanju kupovina igračaka. Kenway i Bullen (2011, prema Vincent i Ball, 2007) govore kako oglašivači majkama sve više nude igračke, ali i druge mogućnosti pomoću kojih će moći razviti sve talente djeteta. Roditelji, djedovi i bake sve više kupuju igračke koje njima odgovaraju, a za koje smatraju kako će dijete u potpunosti razviti. Druge literature navode kako roditelji različitih klasa kupuju igračke različitih materijala. Dok se srednjoklasne majke zgražaju nad plastičnim igračkama, majke iz radničke klase su upravo te koje ih kupuju djeci (npr. plastične barbice) (Vincent, Ball, 2007; Perrier, 2012). Kupovanje plastičnih igračaka viđeno je kao praksa neadekvatnog majčinstva, a te prakse se najčešće pripisuju majkama iz radničke klase (Perrier, 2012).

U istraživanju koje čini temelj ovog rada majke iz više srednje klase dosta pažnje posvećuju kupovanju didaktičkih igračaka, igračaka za razvijanje kreativnosti te igračaka od prirodnog materijala – drveta. Ponekad se zgražaju nad djetetovim željama kada požele uzeti plastičnu igračku, što su pokazali i rezultati istraživanja Vincent i Ball (2007), a osim toga važan je i estetski moment koji otkriva ukus više srednje klase. Kupovanje „pravilnih igračaka“ predstavlja distanciranje od nižih klasa (Perrier, 2012).

„Je. Imam jako puno drvenih, kupujem drvene igračke... Um, um... Zapravo drvena je i kuhinja, drvene su i kockice, Dobro, lego kockice vole jako, posebice manje. To je zanimljivo sa lego kockicama, dosta su rano počele koristiti male kockice, naravno

pod nadzorom, jer s njima, jednostavno su se snalazile bolje s tim manjim kockicama tako da si nisu pratile kockice iz svoje dobi, je li, imate one kockice veličine, tako da ih nikada nisu te velike kockice oduševljavale kao male jer su s malima mogle lakše manipulirati. Tako da, sve se uglavnom vrti oko kockica, oko nekakvih razno raznih kocki gdje oni ubacuju različite oblike, geometrijske oblike, i evo to je, to je, velikim dijelom su to bile drvene igračke, i sad su one prisutne, a naravno tu i tamo neki plišanac je njima omiljen i drago, tako da i oni tu i tamo pune njihovu policu u sobi.“
(Marija, profesorica na fakultetu)

„Pa meni je bitno zapravo da, da... umm.. mislim volim da meni igračke lijepo izgledaju, kao estetski neki moment mi je važan, kad je moguće da je ono, da je od prirodnog materijala onda mi je to važno. I da, posebno volim kad kupujemo neke igračke koje su, recimo jako sam sretna što je on sad u fazi slagalica, to mu je kao super. Ali opet zapravo ono što je meni važno i što je njemu super, nismo, ne podudaraju se uvijek. Tako da on je sad u fazi slagalica pa ono to lako kupimo, ali recimo je i u fazi, ono, aviona i onda svakakve, ono kakve god da je avion želi ga, tako da ono, imamo nekakve avione koji su mi ni estetski ljepi od nekog materijala (smijeh) koji je ono neka plastika, ali, ali to mu je kao super, pa onda, pa onda, to tako, to tako i kupimo.“ (Josipa, profesorica na fakultetu)

Ostale sugovornice, predstavnice nižeobrazovanih majki manje pažnje posvećuju materijalu i kreativnoj svrsi igračaka; važnije je da im zabavlja dijete ili je izbor igračke pod utjecajem onoga što je trenutno *in*.

„On bira igračke koje vidi na televiziji. Ako je vidio na televiziji da je hit sad nešto, ka i sva druga djeca, da je hit sad neki Angry Birds ili nešto, on će tražit taj Angry Birds“
(Tonka, konobarica)

Rođendani

Prodor tržišta u privatne sfere života vidljiv je i kad je u pitanju rođendan. Prije je rođendan bio intimno pitanje gdje su se roditelji sami trudili uveseliti dan svome djetetu, sami se potruditi oko svega, dok se danas za tijek i organizaciju rođendan sve više bave obučeni ljudi, animatorice koje točno znaju što djeca određene dobi trebaju i žele u određenom trenutku (Hochschild, 2011). Takve se prakse najčešće pripisuju srednjoklasnim obiteljima, a

odnose se na američki kontekst. U hrvatskom kontekstu, u ovome istraživanju majke nisu previše oduševljene takvim tipom proslave rođendana. Još uvijek u velikoj mjeri pokazuju interes za proslave koje uključuju njih, koje nisu na zatvorenome nego u prirodi s hranom koju su sami pripremili. Takvi odgovori se javljaju i kod visokoobrazovanih i kod niskoobrazovanih majki.

No, također dvije majke, konobarica i liječnica, preferiraju proslave rođendana u igraonicama gdje djecu zabavljaju animatorice, a nude se i šminkanje lica i sl. Osim toga proslave se znaju odvijati i u *Cinestaru*, što je još jedan oblik organizirane proslave.

„Znači imaju oni organizirani dječji rođendani u igraonicama, ako nisi znala, i ti doneseš, pozoveš ljude, i doneseš svoje kolače i to, a oni imaju tamo animatorice, to traje tri sata i to se valjda plati na kraju...“ (Tonka, konobarica)

„Dobro, to se isto malo mjenja sa godinama. Uglavnom sad imamo idući tjedan igraonicu po prvi put. Uglavnom ona je malo specifična, ona zna šta hoće, ovo je prva godina da hoće igraonicu. Lani je htjela kino, pa ih je vodila u kino.“ (Mirna, liječnica)

Prema navedenim citatima čini se kao da proslave rođendana u ovome smislu nisu vezane uz određenu klasu. no iz Tonkinog citata kada kaže „*valjda se plati na kraju*“ nije sigurno priča li o svome ili tuđem iskustvu. Ono što je dodatno ispitano su pokloni za rođendan. Niti jedna majka nema očekivanja za poklone za rođendan za svoje dijete, tako da ni pokloni i očekivanje ne ovise o klasnom položaju majke, odnosno o obrazovanju i zanimanju majke, a drugoj djeci kupuju ono što bi kupile svome djetetu.

Televizija

Za TV se najčešće vežu negativne konotacije te gledanje TV-a također predstavlja neadekvatnu praksu majki koja se češće veže uz majke iz radničke klase i niže klase (Perrier, 2012). Osim toga, Perrier (2012) govori kako majke iz njenog istraživanja ističu postojanje krive emisije na TV-u koje automatski podrazumijevaju neprikladno roditeljstvo. Sama činjenica da se dijete pušta da gleda TV je neprikladna. No iako se smatra kako izlaganje djece TV-u utječe na njegovo pasivno ponašanje i sl., neka istraživanja ipak pokazuju kako

djeca koja gledaju TV bolje prolaze u školi (Sullivan 2013, prema Dermott, Pomati, 2015:129).

Niti jedna majka iz mog istraživanja nije pokazivala simpatije prema TV-u, no bez obzira što pokušavaju zabraniti gledanje TV-a, u tom ne uspijevaju. Taj nedostatak nadoknađuju izlaganjem djece „dobrim“ sadržajima, kontrolom onoga što gledaju te zajedničkim komentiranjem sadržaja. No majke iz više srednje klase češće gledaju „dobri“ sadržaj koji podrazumijeva crtane filmove koji su poučni za dijete, preko kojih može naučiti kompleksnije riječi, neke pozitivne prakse poput recikliranja otpada, itd.

„Što ona gleda? Pepu pig obožava. Pepu pig obožava, zalučena je s tom knjigom, samo Pepa pig, sve o njima zna, tortu smo imali već dva puta na Pepu pig i crtić je odličan, edukativan je i jako puno nauči u tom crtiću./ Zašto? Zato što ima različite teme i uvijek je neka tema iz svakodnevnice, recimo skupljanje igračkaka i uređenje sobe, znači jedan crtić, odnosno jedna serija je posvećena tome. Jedna serija je o recikliranju, kako treba čuvati papir pa onda stvarno to primjere na način da mi ne možemo zamisliti kako dobro to primjere. Volim, volim i ja osobno volim Pepu pig, to je crtić koji je i najstarija djevojčica gledala dok je bila mala, tako da evo, jednostavno su to svakodnevne priče i jako korisno: o tome kako se treba ponašati za stolom, amm, neke stvari koje ni vi njima ne kažete. I onda super kad tako nešto primjeni jer je Pepa tako napravila i onda Vam je to stvarno dobro.“ (Marija, profesorica na fakultetu)

Kontrola sadržaja izdvaja se kao jako bitna instanca, a komentiranje sadržaja se javlja kao svakodnevna praksa svih majki, posebno kada je neki sadržaj negativan.

„Maša isto, izgubila se bila u šumi pa ... Iako recimo komentirali smo to dosta o tome recimo kako je Maša otišla od kuće, a Maša ima godina taman toliko, 6-7, i onda ono, ustvari na takvom nekom primjeru možete neku pouku izvuč, odnosno nešto propričat, ono nešto, poistovjetit s njom, jer se ona toga uhvatila, ono kako je to napravila. I još se to poklopilo s nečim, posvađali smo se oko jednog ručka i onda mi je napisala poruku kao, jer ja sam rekla: Ok, nisi ručala, ne moraš, mi smo pojeli, sada za danas nema ručka. Probali smo tu shemu, da bi ona meni napisala poruku kao ovaj: „Možda ću sutra otići, ali sada sam jako gladna.“ (smijeh). I dalje je nešto ostalo, ono uči se sama pisati i nakon toga, dan dva, eto ode Maša od kuće i tako da smo to onda iskoristili. Jer ja govorim šta ti ono znači možda sutra odem? A di ćeš ti? I onda je

ona kao ostala kao a ne zna di će ići, a u tom momentu je to iskoristila kao ideju.“
(Mirna, liječnica)

Učenje s djetetom prije polaska u školu, zajedničko pisanje zadaće, čitanje prije i tijekom školovanja spada pod prakse dobrog roditeljstva. Reay (1998, prema Irwin, Elley, 2011) navodi kako se majke puno angažiraju oko školovanja svoga djeteta, ali da su u tim praksama češće uključene majke iz srednje klase, dok do istog zaključka dolazi i Gillies (2007, prema Irwin, Elley, 2011) navodeći da roditelji iz radničke klase manje posvećuju vremena i pažnje obrazovanju svoje djece te njihova djeca imaju lošije rezultate u školi. Osim toga istraživanja pokazuju kako roditelji različitih klasa za svoju djecu žele različite stvari u budućnosti, no ono što se poklapa je dobro obrazovanje, jer njega smatraju ključnim za uspjeh u životu (Irwin, Elley, 2011).

U istraživanju provedenom za ovaj rad, kada su majke upitane što žele za svoju djecu te mogu li utjecati na njihovu budućnost prvo što su željele je da im djeca budu zdrava, dobra, poštena i vrijedna. Nakon toga da žive ugodan život gdje prihvaćaju sebe ili jednostavno da budu sretna. Niti jedna majka nije navela da želi neko veliko profesionalno postignuće kod svoje djece, što znači da ne pritišću svoje dijete kada je u pitanju obrazovanje i odabir njihova života, barem na prvu kada ih se pita. Osim toga majke u ovom istraživanju smatraju kako su odgovorne za svoje dijete i da će činiti koliko one mogu da njima bude dobro, umiješat će se u njihov život tek kada vide da idu u krivom smjeru.

„Ja želim biti u svemu što ona odluči, a što ja i njezin tata smatramo da je dobro za nju i ona misli da je to najbolji izbor za nju... rekli smo da ćemo joj biti samo podrška i da ćemo joj pomoć u čemu god i što god./Ne želim da mi upadne u loše društvo, ne želim da društvo nju oblikuje skroz, da postane kopija nekoga, ne želim da se uvuče u neko loše društvo da počne s nekim lošim navikama/A vidim li ja da vi počnete upadat u loše društvo, da se počnu događati neke pi*darije neće to tako ić.“ (Tihana, prodavačica)

No možemo reći kako majke većinom nisu opterećene školovanjem svoje djece. Posebno majke iz više srednje klase ne osjećaju veliki pritisak oko pripremanja djece za školu. Čak štoviše navode kako ne žele da im djeca uče ništa prije škole, niti da se u vrtiću pripremaju za školu. Iako istraživanja govore o tjeskobi srednjoklasnih roditelja u vezi budućnosti djece, strategijskog ponašanja u vezi obrazovanja djece, osjećaja sigurnosti u vezi budućnosti, srednjoklasne majke iz ovog istraživanja ne ponašaju se strategijski oko

obrazovanja svoga djeteta, niti osjećaju srednjoklasnu tjeskobu oko toga da ih netko procjenjuje kakve su majke ili ne osjećaju pritisak da im dijete također mora biti visokoobrazovano kao i oni.

Možemo reći kako osjećaju sigurnost oko budućnosti svoga djeteta, jer se u slučaju neuspjeha dijete uvijek može pouzdati u njih (Irwin, Elley, 2011).

„A-a. Znaite zašto? Ja i suprug smo visokoškolsko obrazovani, naši roditelji ni jedno nisu. Niti gotovo nitko u familiji. Moja sestra jeste, njegov brat je isto jedna razina višeg obrazovanja, nebitno. Nemamo, nemamo uopće takvu, takvu svijest i kulturu i svi naravno su svjesni i žive zadovoljno i surađujemo i komuniciramo i tako dalje. Tako da nikako zbog tog što mi smo nešto da oni to moraju isto nastaviti ili tako nešto, ne. Jer nosi puno problema, i prema tome, važno Vam je stvarno da Vam je dijete sretno. Vjerujte mi, ja uvijek dolazim na to i to mi je broj jedan u svemu i stvarno nemam problema i dosad me nikad nije prevarilo.“ (Marija, profesorica na fakultetu)

„...samo da bude pošteno, radno i sretno./ Ne, samo da budu zadovoljni s onim što budu. To što mi imamo fakultet ne znači da oni moraju imat i smatram da to nije nikakav izvor sreće, niti zadovoljstva u životu.“ (Mirna, liječnica)

Samo se jedan slučaj ističe kada majka naglašava da želi da joj se dijete pripremi u vrtiću za školu jer ona radi dva posla pa s njim provodi manje vremena nego što dijete provede u vrtiću. Osim toga za školu se pripremaju preko radnih listova koje su kupili upravo u tu svrhu. Možemo reći da se kod ove majke iz radničke klase pojavljuje strategijsko djelovanje u vezi obrazovanja djeteta: škola joj je na „prvom mjestu“, ali nigdje ne naglašava važnost profesije u budućem životu svoga djeteta.

„Želje? Ja želim za svoju djecu da završe školu, da im je škola na prvom mjestu i da danas sutra budu dobri i poštenu ljudi. Ništa drugo. I tako ih i odgajam naravno. Da budu poštenu i dobri ljudi.“ (Tonka, konobarica)

„Mi imamo one... Imaš sada za kupit one za predškolsku djecu one radne bilježnice gdje ja s njim radim.. Pišemo domaće radove, on to tako zove, zapravo mi zovemo domaći rad, pa on kad dođe iz vrtića ili nekad kad imamo slobodnog vremena ili navečer pa on rješava te neke... logička zaključivanja, držanje olovke (rukom motira praćenje krivudave linije u radnoj bilježnici).“ (Tonka, konobarica)

Srednjoklasna tjeskoba o kojoj pišu brojni istraživači najčešće pogađa majke iz više srednje klase koje se boje procjena roditeljstva od strane drugih ljudi (Irwin, Elley, 2011). Osim toga, danas brojni mediji, politika i druge sfere daju upute roditeljima kako biti dobar roditelj, kako odgajati dijete i sl. što zapravo opterećuje majku. To je provjereno i u ovom radu, kada su majke upitane primjećuju li procjene svoga majčinstva od strane drugih. Rezultati su šokantni, jer sve primjećuju prosuđivanje svoga majčinstva ili neke upute koje im daju mediji i preko kojih im stvaraju pritisak u obavljanju praksi majčinstva. Ono što se najčešće procjenjuje je dužina dojenja, (ne)stavljanje kapice djetetu, činjenicu da izvode djecu van po vjetru, način na koji ih hrane itd. U komentiranje i prosuđivanje majčinstva se uključuju svi, od obitelji sugovornica do slučajnih prolaznika.

„O da, da, da, da, da, da. Dok smo ti živjeli kod njegovih imala sam ti konstantan osjećaj i pritisak od njegove babe i dida i njegove mater i čača da nisam dovoljno dobra mater. I to je najgori osjećaj koji ... ne znam, kroz cili život, doslovno te ubija to. Pokušavaš se dokazat s nečime... a mislin... i pokušavaš se ne svom ditetu dokazat nego se pokušavaš dokazat njima./ Mareta ti na primjer nikad nije bila dovoljno obučena, nije ti imala kapu kad su ti oni tili, bila ti je non-stop gladna, nije ti jela ono što oni smatraju da treba jest. Ona ti trebala jest blitvu sedam dana u tjednu, i tako te neke stvari. Ne bi smjela, ne znam, sve te puste igračke koje bi ja kupila: „Zašto joj to kupuješ, šta će ditetu toliko igračaka“ (podrugljiv glas), i tako te neke... ne znam“ (Tihana, prodavačica)

„Naravno, to je tako, uvijek ti neko nešto komentira... Svaki roditelj smatra da čini najbolje za svoje dite i žele najbolje svom ditetu. To su uglavnom ljudi koji nemaju svoju dicu i ne znaju. Pa recimo komentari, prije sam rekla za dojenje... tipa kad bi vani pivalo ja bi uvijek išla vani, jer sam ja lualica, pa bi vani išli kad puše bura, ovo ono, „Što ti radiš s ditetom po ovakoj buri“, „Što ti radiš s ditetom po kiši“. Ja smatram da je ditetu zdravo izać van po buri i kiši, zimi... Mislim da mu je zdravija bura nego u kući siditi. Tako uvijek nešto nađu.“ (Tonka, konobarica)

Majke su također primijetile i upute od strane medija. Te upute se kreću od toga kakva bi majke trebala biti: utegnuta, lijepa, zgodna, svestrana, imati uspješnu karijeru, do toga da se roditelje forsira na cijepljenje i dojenje svoje djece.

„Pa naravno, favoriziraju majke koje, koje, koje sve stižu, koje su sve sređene tip top, uglavnom te neke multipraktične mame, koje ono sve to stižu i uz to stignu i na fitness i

imat frizuru na glavi i besprijekornu šminku i sve... Forsiraju sve žene koje tek rode da izgledaju ko Monica Belluci i nabijaju tako pritisak jadnim ženama koje su tek rodile i zbog tih fora se ne idu kupat na plažu jer su debele.“ (Tonka, konobarica)

„Pa mislim da dosta ima ono zapravo o toj kao svemogućoj mami, ono kao mama koja radi, koja super izgleda, koja je super volje. Ne znam jedan dan je bilo u novinama slika neke majke koja ima šestero-sedmero djece i onda kao ništa joj nikad nije teško, uvijek je nasmiješena, a uz to ima i karijeru i tak da ono mislim da je, dosta se ono nekako promovira to majčinstvo gdje je mama može sve. Ona je, ona je, mora biti uspješna na svim poljima.“ (Josipa, profesorica na fakultetu)

„Je, mene užasno frustrira to što su... Mislim dojenje, ja sam isto rekla da bi ja volila da sam ja nju više dojila, ali toliko matere koje dođu rodit, koje su prvorotkinje, koje možda tad nemaju mlika, koji imaju ono, kako se zove, kad ti cice... Ne možeš izvuć mliko, kad su ti bradavice uvućene ili kad ne možeš dovuć mliko, toliko forsiraju to dojenje da ti dite plače kraj tebe... ne žele dat ditetu bočicu mlika da se dite umiri, da dite bude sito, da dite odspava. Eto to frustrira. Isto ko i s cjepivom, cjepivo protiv gripe, cijepljenje ovog, cijepljenje onog... triba se cijepit, po cijepljenju je, ne znam, pala u toj županiji u toj županiji, mora se cijepit... ne znam... Na dnevniku se to... Mislim da ne bi to tako tribalo biti, da se ne bi tribali mišat u to.“ (Tihana, prodavačica)

Stoga, majke iz istraživanja osjećaju tjeskobu oko procjene svoga majčinstva od strane drugih, ali i davanja uputa za pravilno majčinstvo od strane medija. Dok nekim majkama to predstavlja veliki stres, druge majke navode kako su „oglušile“ na komentare drugih te da se od tada puno bolje osjećaju.

6.4. Subjektivan osjećaj klasne pripadnosti i procjenjivanje majčinstva

Iako je pojam klase kompleksan i teško ga je odrediti, ipak zauzima važno mjesto u ovome radu. Postoje razne definicije klase, odnosno parametri po kojima se mjeri. Pri određivanju klase u ovom radu poslužila je razina obrazovanja majke te trenutno zaposlenje. No bez obzira na neku okvirnu podjelu na klase, sugovornice iz ovog istraživanja bile su upitane da definiraju, odnosno prenesu što njima znači pojam društvene klase te da naprave samo-procjetu klasne pripadnosti. Definicije su bile vrlo različite, a većina definicija

društvene klase odnosila se na ekonomske razlike među ljudima. Gotovo pa nitko nije spomenuo niti jedan drugi kapital koji bi se mogao odnositi na društvene klase. Neki primjeri definicije klase:

„...Ovaj, da šta podrazumijevam pod tim pojmom, umm (razmišlja) zapravo, umm (opet razmišlja) nepravedne razlike među ljudima koje proizlaze primarno iz ekonomskog sustava, ovaj i, umm (razmišlja) i da, ima posljedice na, na, na kvalitetu svakodnevnog života.“ (Josipa, profesorica na fakultetu)

„Znam da postoje te, znam da se neki ljudi jako drže toga, da se visoka klasa, tj. ti bogataši druže samo s bogatašima, ovi koji nemaju I-phone ne valjaju. Ja svoje dite nikad nisam učila tome, niti želim da se dili ili se druži s nekim ljudima, dicom zbog toga što neki imaju više, ili neće se družiti zato što neko ima manje i ne želim da joj to uopće padne na pamet.“ (Tihana, prodavačica u trgovini odjeće)

Osim toga, društvene klase su se definirale preko pojmova razlika, prestiža i položaja u društvu, ali se odnosilo i na psihički osjećaj ljudi, odnosno na dobro osjećanje u društvu. Marija svojom definicijom podsjeća na funkcionalističku definiciju stratifikacije koja govori o nejednakostima u društvu na temelju položaja koje zauzimaju u društvu, odnosno na temelju zanimanja. Te razlike među ljudima po njoj ne označavaju da netko vrijedi više ili manje, nego samo činjenicu da svi rade ono što najbolje znaju.

„...Ja sam položaj svih u društvu. Evo ga, to je to. Ja sam shodno tome različit, zato što svatko najbolje radi ono što može na mjestima na kojima se nalazi. I naravno da su to onda klasne podjele, odnosno društvene podjele.“ (Marija, profesorica na fakultetu)

Zanimljivo je kako se klasa, barem kod ljudi koji ne rade s pojmom klase u profesionalnom životu, najčešće odnosi na klasifikaciju iz socijalističkog razdoblja kada su postojale tri temeljne klase, a gdje sugovornice podrazumijevaju visoka, srednja i niža (radnička klasa). Kako je Hrvatska prolazila kroz gospodarsku krizu od 2008. do 2016., ali i pod utjecajem neoliberalne ideologije, gornji slojevi su počeli jačati, dok su svi niži slojevi slabili. Zbog takvog privida čini se kao da srednja klasa nestaje (Malenica, 2007). Upravo to primjećuju i sugovornice ovog istraživanja kada navode kako srednja klasa nestaje, te da ju je teško odrediti ili uopće više ne postoji. U literaturi se navodi kako izraz „nestanak srednje klase“ i nije baš najspretniji pošto srednja klasa zapravo ne nestaje, nego samo dolazi do njene degradacije, odnosno slabljenja ljudi na položaju srednje klase jer im se plaća približava

iznosu plaće radničke klase, a bezbrižnost koju su prije uživali, poput podmirivanja svih računa, školovanja djece i putovanja, sada polako nestaju jer propada samo tržište rada. Osim toga raste velika nezaposlenost ljudi upravo s tih položaja (Malenica, 2007). Ono što nestaje je zapravo ugled srednje klase, koja se približava radničkoj klasi prema pogodnostima koje uživa (Malenica, 2007). Sličnu stvar primjećuju sugovornice obje kategorije. Tako Laura, prodavačica u trgovini cipela, na pitanje definiranja klase na razini cijele države odgovara:

„A postoje, dosta. Pogotovo sad ovo u ovoj krizi, to, vidi se, podijeljeno je. Znači na ove koji imaju i koji imaju previše i ovi koji apsolutno ovisi im egzistencija o svemu ovome.“ (Laura, prodavačica u trgovini obuče)

No slično misli i Marija, profesorica na fakultetu te Mirna, liječnica:

„No, no mislim zapravo upravo to, jasna uloga svih u društvu što mislim da danas nije prisutno. Mislim da danas toga nema, da su dvije krajnosti uvijek nekako prisutne, da te srednje klase nekako nema, da je nema. Možda ima, možda ljudi misle da je ima, po meni srednja klasa u kojoj mi gotovo svi ulazimo, da je ona uvijek otežana jer stvarno je danas, su uvjeti za, za bilo što dodatno realizirati poprilično otežano.“ (Marija, profesorica na fakultetu)

„Društvene klase, mislim da se taj pojam pomalo gubi, odnosno da gubimo one tri klase, nego da imamo samo siromašne i bogate. I to je to.“ (Mirna, liječnica)

U metodologiji je naveden princip po kojem je izabran uzorak, odnosno tri majke su trebale biti iz više srednje klase i tri majke iz radničke klase, kako bi se istražio kontekst majčinstva u hrvatskom društvu s obzirom na klasnu poziciju. Njihova klasna pozicija bila je određena prema razini obrazovanja i zanimanja. No, bez obzira na to, bila je bitna njihova procjena vlastite klasne pozicije. Sugovornice s oba pola smještale su se oko centra, odnosno u srednju klasu. Nakon kraćeg razgovora o nekim činjenicama i kraćeg razmišljanja, sugovornice iz više srednje klase su se na kraju i svrstale u višu srednju klasu, dok su sugovornice iz radničke klase ostale pri svrstavanju sebe u srednju klasu. Razlog svrstavanja u srednju klasu može biti upravo približavanje iznosa plaće srednje i radničke klase (Malenica, 2007). Samo je jedna sugovornica iz radničke klase prepoznala svoju klasnu poziciju kao radničku, dok je također samo jedna sugovornica iz više srednje klase sebe svrstala u višu srednju. Ostale sugovornice su „pogodile“ ili točnije odredile svoju klasu nakon kraćeg razmišljanja i komentiranja sa istraživačicom. Svoju klasnu poziciju su određivale na temelju

toga koliko zarađuju ona i suprug te kako od toga novca (pre)žive mjesec. Još više iznenađuje činjenica da su sugovornice govorile o nestanku srednje klase, a nakon te izjave bi sebe svrstale baš u tu klasu.

„Srednju klasu, ajd eto višu srednju, ali ne razmišljam o tome na taj način i niti biram prijatelje po tome, niti se odnosim prema ljudima tako, niti ništa.“ (Mirna, liječnica)

„...teško mi je reći. Ne znam što podrazumijevate ako si živite normalno, imate si za sve potrebe i nemate problema s tim, ne znam gdje onda to svrstavate, a naravno svojim radom?/ja Vam mogu reć, ne znam, nekakva srednja ili viša srednja klasa. Možda, evo tako bih možda rekla. Čak ne znam šta Vam je viša, zato Vas pitam jel ima to u teoriji nešto svrstano pošto se to podrazumijeva, budući da oboje radimo, živimo od svoga rada, nemamo nikakve druge pomoći, dodatke, i tako dalje, i naravno nije nam nekako problem funkcionirati u danu. Eto, u tjednu, mjesecu, godini.“ (Marija, profesorica na fakultetu)

Tihana je bila jedina koja se svrstala u radničku klasu, a koju obrazlaže načinom preživljavanja mjeseca:

„Radnička klasa. Zato što imamo dovoljno da preživimo misec, a radimo oba dva ko konj, tj. Marko uz svoj posla vozi uber. Nije to svaki dan, nije, al na primjer on je sinoć doša doma s posla u 9. Iša ti je leći uru ipo vrimena da bi ti cilu noć vozio. A ja uz to što radim u dućanu iden čistit apartmane...i onda ti ja povremeno idem čistit, znači radimo još jedan posla da bi imali za, za izgurat misec.... Imamo za ono najbitnije. Ne bi rekla da smo niža klasa, ne bi rekla da smo niža srednja klasa, srednja klasa nismo, visoka klasa nismo, imamo kredit, živimo u podstanarskom stanu...“ (Tihana, prodavačica u trgovini odjeće).

Kako je cilj ovog rada istražiti postoje li razlike u praksama majčinstva različitih stupnjeva obrazovanja i zaposlenja, ili drugom riječju klase, sugovornice su direktno upitane isto pitanje, na što su one davale svoj subjektivan odgovor. Konkretno pitanje je glasilo: *„Mislite li da su prakse majčinstva povezane s klasnim položajem, odnosno da primjerice majke iz više i niže klase drugačije pristupaju majčinstvu?“* Intervjui daju široku lepezu odgovora koji se kreću od toga da je majčinstvo instinkt i da razlike ne postoje, do toga da nakon razmišljanja daju ipak odgovore kojima potvrđuju da razlike postoje, iako te razlike ne znače nužno manje vrijedne prakse majčinstva, do onih koji odmah vide razlike.

„Svaka majka radi po nekom osjećaju, majčinstvo je u biti instinkt, to je nešto prirodno što ti Bog daje, kakve to veze ima sa, sa klasama?“ (Tonka, konobarica)

„Ne bi rekla da je tako, nema veze klasa s majčinstvom. To je u biti u tebi, kakav si ti, kakav si čovjek, znači kakvi su tvoji osjećaji prema djetetu i prema tome u biti kakva ćeš ti biti mama. Imala znači milione ili ne imala ništa.“ (Laura, prodavačica u trgovini odjeće)

Sugovornice koje su primijetile razlike u praksama majčinstva pod utjecajem klase ne navode nužno te prakse kao lošije. Razlog razlika nalazi se u samim (ne)mogućnostima majke, na primjer majke sa sela nemaju jednake mogućnosti niti usađene vrijednosti kao majke iz grada ili visokoobrazovane majke, a uz to primjećuju kako visokoobrazovane majke vole „komplicirati“ stvari.

„Mislim moj neki osjećaj je da da, da, da to nisu fine razlike ono kao između srednje i više srednje klase ili niže srednje klase i više srednje klase, nego neki kao ekstremi ono mislim da neki ljudi koji su u ruralnim područjima koji recimo rade u poljoprivredi mislim da neminovno će njihove prakse roditeljstva nego od neke osobe koja je obrazovana u urbanoj sredini koja obavlja nekakav posao stručnjaka ili stručnjakinje, ne samo ono zbog stava, nego zbog tog koje su mogućnosti(...) Mislim ono kad gledam problem je što se ja družim s ljudima koji su meni slični i po obrazovanju i po tome gdje žive, ali ovaj recimo kad gledam sa nekim prijateljicama iz osnovne škole onda ono što primjećujem je, da, da su možda manje opterećene ovim nekim stvarima, tipa hrane, tipa vrtića, ono imaju, stroži su malo u pogledu discipline i tako.“ (Josipa, profesorica na fakultetu)

Iako je prethodno navela kako razlike ne postoje, nego da sve zdrave majke jednako postupaju s djecom, nakon nekog razmišljanja Marija ipak zaključuje:

„...nije naravno jednako, ali nije ni na manje vrijedan način. Ali ću Vam reći zašto. Zato što ja Vam često idem na sela i onda, jer sam i sama odgojena u jednom malom, malom selu i moja baka, znači moja baka, prabaka od djevojčica toliko na njih ostavlja utisak da je to nešto nevjerovatno, da cijela ta naša pedagogija je možda stvarno toliko malena (pokazuje rukom jako malo) nasuprot onog što moja baka njima kaže. Tak da ja nikako ne mogu reći da je to manje vrijedno. Ali ako je drugačije – jeste, jer su drugačije metode. Na tragu toga da sam sklona reći da mi visokoškolsko

obrazovane mame često kompliciramo u svemu i zato Vam kažem moje treće dijete je meni pomoglo da ja to sve splasnem na zemlju. I onda mi je sve to dobilo smisao, po pitanju igračkaka, garderobe, svega (smijeh).“ (Marija, profesorica na fakultetu)

Ono što se čini zanimljivo jest da upravo majke iz više srednje klase prepoznale razlike u praksama majčinstva majki iz različitih klasa, dok majke iz radničke klase nisu. No iako su majke iz više srednje klase prepoznale te razlike, osjeti se njihova potreba za opravdanjem drugih majki ili njihovih praksa kako bi istaknule da primjećivanjem razlika ne smatraju da su one nužno bolje.

Literatura iz američkog konteksta tvrdi kako razlike u praksama majčinstva pod utjecajem klase postoje i odnose se na to kako pristupaju samom odgoju. Razlike se najčešće nalaze u tome što majke iz (više) srednje klase uviđaju potrebu prenošenja kulturnog kapitala na svoje dijete kako bi mu to činilo prednost pred drugom djecom pri upisu u školu i kasnije u životu. Srednjoklasne majke ulažu više vremena u svoje dijete i izgrađuju mu profinjeni ukus do kojega im je stalo (Lareau, 2002). Ukus služi za razlikovanje više srednje klase od nižih klasa (Bourdieu, 2011 [1984]). Upravu tu važnost izgradnje i prenošenja kulturnog kapitala prepoznaje Mirna, (liječnica), te navodi:

„...mislim da je razlika u smislu am... ne znam, tipa toga da će se potruditi djetetu dati i neke druge stvari u životu, ne samo... Ne kažem znači da nisu dobri učenici i da ne idu u školu, nego tipa, šta ja znam, da ne vide potrebu toga da djeca trebaju otići i u kino, i u kazalište i ne znam, nekakve znamenitosti vidjet. Ima puno ljudi u Zadru čija djeca nikad nisu bila na Kalelargi. Ne na Kalelargi da budu na Kalelargi, nego da vide nešto, od nekakvih događaja. Ta nekakva... Mislim da je razlika u toj nekakvoj osviještenosti ono, nekom drugom problematikom. Prvenstveno tu mislim na... na... ljude koji su drugačiji, u smislu nekih posebnih potreba, to je meni bilo bitno, da moja djeca vide da djeca s Downovim sindromom, recimo što je onako upečatljivo, onako za vidjeti, i invalidi da isti su kao i oni, a možda, možda recimo neko ko nema tu, ajmo reći školu, ili te nekakve... vidike ne vidi to tako, osim ako nema u svojoj obitelji to...“ (Mirna, liječnica)

Na kraju, jedna sugovornica vidi razlike samo u tome što majke iz više srednje klase sebi mogu priuštiti manje rada kako bi bile sa svojom djecom, umjesto da se brzo vrati na posao:

„Iskreno ja bi isto volila bit, imat dovoljno da ja mogu prve tri godine života provest s djetom. Ja sebi to nisam mogla priuštiti, to je jedino zašto bi volila bit, imat više, da mogu više vremena provest s djetom.“ (Tihana, prodavačica u trgovini odjeće)

7. Zaključak

Glavni cilj istraživanja prikazanog u ovom radu bio je dobiti uvide o potencijalnim razlikama u praksama majčinstva kod majki različitih klasa u hrvatskom kontekstu. U središtu zanimanja također je bilo utvrditi način na koji majke pristupaju majčinstvu te njihova samoprocjena klasne pozicije, ali njihovo i viđenje razlika između majki različitih klasa. Još jedan cilj bio je utvrditi prisustvo fenomena intenzivnog majčinstva te postoji li svjesno prenošenje ukusa i reprodukcije klasne pozicije.

Iako se u američkom i britanskom kontekstu prakse majčinstva znatno razlikuju prema različitim klasama, toliko značajne razlike nisu se istaknule u provedenom istraživanju. Kod najvećeg broja raspravljanih tema razmišljanje majki se podudaraju, na primjer vezano uz pretjerano gledanje TV-a ili čitanja djetetu, no neke se razlike ipak mogu uočiti. Ono što je najznačajnije su zapravo razlike u pohađanju dodatnih organiziranih aktivnosti kod djece različitih klasa. Iako možda nesvjesno, majke iz srednje klase puno češće svoje dijete upisuju na različite aktivnosti i to od vrlo rane dobi, dok je njihovo dijete još bilo beba. Time im, možda svjesno možda nesvjesno, omogućavaju pronalazak u raznim sferama života, a osim toga nude im široku lepezu iskustava preko kojih dijete može razviti svoj identitet. Pohađanjem tih aktivnosti, iskustvom dolaženja u kontakt s odraslim ljudima i različitim kulturama srednjoklasno dijete ima više šanse za „traženje“ svoga identiteta.

No ako se izuzmu te razlike u pohađanju slobodnih aktivnosti djece različitih klasa, ostale razlike u praksama majčinstva majki iz različitih klasa su neznatne te se poprilično razlikuju od američkog i britanskog konteksta, iako klasne razlike i različite mogućnosti ljudi postoje u Hrvatskoj. Iako nisu toliko značajne kao u anglo-američkom kontekstu razlike između praksi majčinstva kod majki iz različitih klasa ipak se mogu uočiti kod primjerice izbora slikovnica i knjiga za čitanje djetetu, gdje majke iz više srednje klase čitaju svojoj djeci životno korisne priče, priče o svemiru i anatomiji ili čak slikovnice na engleskom jeziku, dok majke iz radničke klase ne posvećuju toliko pažnje pri izboru literature za djecu. Isto se može

primijetiti i kod izbora hrane: iako sve intervjuirane majke prepoznaju potrebu zdrave prehrane i ta im činjenica stoji u podsvijesti ipak se ne dolazi do istih rješenja po pitanju hrane. Pa tako majke iz radničke klase mogu misliti kako kuhaju svaki dan i time svojoj djeci osiguravaju zdravi obrok ipak može doći do rascjepa oko shvaćanja samog pojma zdravog, odnosno do njegovog različitog stupnjevanja: na primjer majke iz radničke klase samu činjenicu da je nešto kuhano i da se radi o povrću smatraju da je obrok zdrav, dok na primjer majke iz više srednje klase uviđaju da je lešo povrće, uz to kupljeno kod provjerene osobe, zapravo zdrav obrok. Daljnje, ali opet sitne, razlike se vide i u kupovanju igračaka: iako se kod obje intervjuirane skupine majki znaju pojaviti mješoviti odgovori, ipak majke iz više srednje klase pokazuju više svijesti oko važnosti kupovanja igračaka od prirodnog materijala, u većini slučajeva od drva, dok majke iz radničke klase na to ne obraćaju previše pozornosti nego kupuju ono što se djeci sviđa. Ove razlike se znaju smanjiti kada se postavi dodatno pitanje u vezi važnosti didaktičnosti igračke: majke iz radničke klase tek na potpitanje o važnosti didaktičnosti igračke navode kako im je to važno te da su ponekad kupovale i takve igračke, a ne samo ono što se djetetu sviđa i ono što je trenutno *in*.

Obrađena literatura i ovo istraživanje kvalitativne je naravi što ne dozvoljava generaliziranje, što zbog subjektivnosti istraživanja, što zbog malog uzorka. Dodatno, sam pojam majčinstva i odgojna logika su idealni tipovi oko kojih se smještaju prakse u stvarnom životu te zbog toga uvijek postoji pregovaranje u obavljanju te važne životne dužnosti. No ono što bi moglo utjecati na sličnosti u praksama majčinstva majki iz više srednje klase i radničke klase u provedenom istraživanju jest što su one ili njihovi roditelji od kojih najviše uče socijalizirane u doba socijalizma kada se pokušalo stvoriti društvo jednakih. Drugo moguće objašnjenje jest da je majčinstvo u jednu ruku individualno i majke odlučuju same kako postupati, a s druge strane toliko su pod utjecajem medija i politike koji su lako dostupni svima, da su majke imale prilike vidjeti i čuti ono što je zdravo i dobro za njihovo dijete/djecu i to primijeniti.

Sljedeće objašnjenje nepodudaranja rezultata u hrvatskom kontekstu s dobivenim rezultatima u anglo-američkom kontekstu može biti sama činjenica da se pozicija radničke klase i njihovih mogućnosti razlikuje u Hrvatskoj i SAD-u. Osim toga, same poruke iz medija o idealnom majčinstvu, ili roditeljstvu općenito, plasirane svakoga dana mogu toliko uči u podsvijest majke da se upravo te prakse čine kao prirodne svim klasama, odnosno majke iz radničke klase su ih moguće naturalizirale.

Iako su ovo neka moguća objašnjenja tih neznatnih razlika, ipak postoji potreba za daljnjim istraživanjima koja će se baviti utvrđivanjem i objašnjenjima razlika u praksama majčinstva majki iz različitih klasa u hrvatskom kontekstu.

8. Prilozi

8.1.Kodna matrica

TEMATSKI KODOVI	DESKRIPTIVNI KODOVI
Prehrana djece	Težnja zdravoj prehrani, djeca odbijaju jesti, djeca vole određenu hranu, balans u prehrani; dogovor ili djeca biraju djeca sve vole, ne brane im slatko; nemogućnost zajedničkog objedovanja, velika važnost zajedničkog objeda, samo vikendom zajednički objed
Igračke	Što se djeci sviđa, što se majci sviđa, didaktičke igračke, igračke od prirodnih materijala, igračke na likove iz crtanih filmova; pretjerivanje s kupovinom; igračke koje su trenutno <i>in</i>
Odjeća	Prirodni materijali, 100% pamuka, marka nije bitna, omjer kvalitete i cijene, „što dođe pod ruku“, što je lijepo dogovaranje s djecom
TV	Negativni stavovi prema TV-u, kontrola onoga što djeca gledaju, vremensko ograničavanje gledanja, poučni crtani filmovi i emisije, crtani filmovi koji djeca izabiru
Pedijatrica i rodilište	Popunjenost pedijatrica u Zadru, dolazak do pedijatrice preko veze, dolazak do pedijatrice prema „lutriji“, nemogućnost izbora pedijatra u Zadru raspitivanje o pedijatricama, kompetentnost i pristupačnost pedijatrica, nemogućnost izbora rodilišta, Opća bolnica u

	Zd; bira tamo gdje joj je „ginekologica“
Vrtić	Privatni vrtić, javni vrtić, raspitivanje o vrtićima, zadovoljstvo vrtićem, pretrpanost vrtića, blizina mjestu stanovanja, nečitanje programa vrtića, nezadovoljstvo vrtićima, zadovoljstvo hranom u vrtiću, očekivanje socijalizacije, učenja ponašanja po pravilima, brojati, pisati, empatija prema drugima, pripremanje za školu prednost vrtića pred „baka servisom“
Dodatne aktivnosti djece	Nemogućnost odlaska na dodatne aktivnosti zbog zdravlja djeteta, bavljenje aktivnostima od vrlo rane dobi djeteta, balansa pri odabiru aktivnosti (pregovaranje oblika majčinstva), sportske aktivnosti, učenje stranog jezika, gluma, odlazak na dječja igrališta druženje s drugom djecom iz kvarta, škole, vrtića, s rođacima
Rođendanske zabave	Slavlje u prirodi, slavlje kod kuće, slavlje u igraonici; nema očekivanja za poklon za rođendan; poklon drugima u vrijednosti oko 150 kn, igračke, novac, odjeća Stručnost igraonica i animatora, „znaju što djeca žele“
Želje za djecu	Nematerijalističke – da bude sretno, zdravo, zadovoljno, da bude u redu sa sobom, dobro, empatično, vrijedno
Obrazovanje djeteta i učenje	Čitanje svome djetetu od rođenja: poučne priče, slikovnice prema odabiru djece, poučne novine, zajedničko pisanje zadaće, provjeravanje zadaće, učenje kroz igru Učenje prije škole, roditeljska „visokosrednjoklasna anksioznost“

Cjepivo	Protiv cjepiva, za cjepivo, za obavezno cjepivo protiv dodatnih cjepiva, raspitivanje o cjepivu, čitanje o cjepivu, traženje savjeta od pedijatrice, prisila cijepjenja radi upisa u vrtić i školu, medijska pompa o cjepivu, razočaranje jer nitko u bolnici u početku ne pita žele li cijepiti dijete
Dojenje	Za dojenje, dugo dojenje od 2,5 – 5 godina života, kritiziranost radi dugog dojenja, povezanost majke s djetetom, tuga zbog nemogućnosti dojenja djeteta, majčino mlijeko najzdravije za dijete, ovisnost majke i djeteta, emocionalna sigurnost protiv nabijanja presinga ženama za dojenje
Prosuđivanje roditeljstva	Pozitivna kritika roditeljstva za lijep odgoj, negativna kritika roditeljstva za razne razloge od strane rodbine, obitelji, prijatelja i nepoznanika, razni komentari, najčešće oko dojenja, prehrane djeteta, nošenja kapice, broja djece, izlaska po kiši i vjetru Frustriranost majki zbog prosuđivanja, indiferentnost prema komentarima Mediji daju upute roditeljima i kontroliraju roditeljstvo: za cijepljenje djece, dojenje, kapice, kreme za sunčanje, kakve majke trebaju biti, kako izgledati, biti sređene, u top formi,
Odgoj djece	Kako je to radila njena majka, kako misli da je najbolje, kako savjetuju neuropedijatri, učenje sa svakim sljedećim djetetom, odgajanja po modelu učenja (dijete od njih)
Klasa	Definicija klase: ekonomske razlike među ljudima, oni koji imaju puno, oni koju nemaju

	<p>ništa, dobro osjećanje u društvu, ja sam položaj u društvu, prestiž (u materijalnim stvarima); nestanak srednje klase, nevažnost klase i klasnih pozicija</p> <p>Subjektivno smještanje u klasnu poziciju: većinom u srednju klasu, s tim da se viša srednja klasa kasnije smjesti u višu srednju, dok se radnička svrsta u srednju ili radničku.</p> <p>Smještanje prema dohotku muža i nje</p> <p>Razlike u majčinstvu različitih klasa: ne postoje razlike, majke iz više klase mogu provest više vremena s djecom, majke iz niže klase ne vode djecu vidjeti znamenitosti ili na kulturni sadržaj, majčinstvo dolazi prirodno: ako postoje razlike to su zbog razlika u karakteru</p>
Osjećaj odgovornosti za budućnost djece	<p>Osjećaj odgovornosti, ali ne 100%, odgovornost imaju i drugi agensi: škola, mediji, vršnjaci</p> <p>Pokazivati pravi primjer, usmjeravati ih, čuvati od lošeg društva</p>
Dan sugovornice	<p>Buđenje, higijena, ručak, pospremanje, briga o djetetu: priprema hrane, pisanje zadaće, igranje, šetanje, putovanja, gledanje tv-a, izrada nekih stvarčica, bojanje, crtanje, čitanje (što više vremena provest s djecom), odvoženje i dovoženje djeca u školu, na trening, u vrtić i sl,</p> <p>posao, večera, higijena</p>

ANALITIČKI KODOVI
Prakse „dobrog roditeljstva“
Odgojna logika pod utjecajem klase
Intenzivno majčinstvo
Ukus i Klasna reprodukcija

*8.2. Obavijest o istraživanju i Suglasnost o sudjelovanju u istraživanju za potrebe
diplomskog rada*

OBAVIJEST O ISTRAŽIVANJU

Poštovana,

Pozvani ste sudjelovati u razgovoru za potrebe mog diplomskog rada, na Odjelu za sociologiju na Sveučilištu u Zadru. Tema razgovora je praksa majčinstva. Intervju se sastoji od 49 pitanja, a moguća su i dodatna potpitanja. Podijeljen je na 10 tema, a očekujem da bi razgovor o ovoj temi trebao trajati oko 1 sat.

Vaš identitet i povjerljivost Vaših odgovora bit će u potpunosti zaštićeni. Vaše imeznat ću samo ja. U bilo kojim pisanim materijalima koji će se temeljiti na razgovoru s Vama, bit ćete predstavljeni pod pseudonimom. Ako želite, na uvid ćete moći dobiti diplomski rad u kojem ćete moći vidjeti sveukupne rezultate ovoga istraživanja.

Uz Vaše dopuštenje, naš razgovor će biti sniman mobitelom i naknadno zapisan. Ako želite, moći ćete tekst razgovora dobiti na uvid da biste mogli utvrditi vjerodostojnost prepisa. Također, možete dobiti audio zapis našeg razgovora. Nakon završetka ovoga rada, audio zapis bit će uništen.

Za bilo kakve daljnje informacije, možete me slobodno kontaktirati na broj mobitela:
_____ ili putem elektronske pošte _____.

Puno Vam hvala unaprijed,

Matea Trifunović

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju u sklopu diplomskog rada

Sugovornica: _____

Istraživačica: _____

1. Pristajem sudjelovati u istraživanju. Obaviještena sam o pojedinostima istraživanja i o njima posjedujem odgovarajuće pisane informacije.

2. Ovlašćujem istraživačicu da koristi podatke dobivene putem intervjua.

3. Potvrđujem da:

a) Razumijem da je moje sudjelovanje dobrovoljno i da se mogu povući u bilo koje vrijeme bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.

b) Podaci intervjua bit će korišteni isključivo u svrhu ovog istraživanja.

c) Povjerljivost podataka zajamčena mi je prema etičkim pravilima znanstvenog rada.

d) Obaviješten/a sam da će intervju biti sniman diktafonom i transkribiran.

e) Razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati podatke koji bi mogli ukazivati na moj identitet.

f) Razumijem da će podaci iz razgovora (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjeni na primjeren način.

Potpis: _____ Potpis: _____

(Sugovornica) (Istraživačica)

Mjesto i datum: _____

8.3. Protokol za intervju

Za početak ću Vam postaviti nekoliko općenitih pitanja o Vama

1. Možete li se ukratko predstaviti? (Koliko imate godina? Gdje živite?)
2. Koliko imate djece i koliko su djeca stara?
3. Koji je Vaš najviši stupanj obrazovanja? (ako srednja škola, koja, ako fakultet koji)
4. Čime se trenutno bavite, Koje je Vaše trenutno zanimanje? (ako je osoba nezaposlena, koje je Vaše posljednje radno mjesto?)
5. Koji je Vaš bračni status i čime se Vaš partner bavi?

Prelazimo na dio razgovora o određenim temama vezanim i uz roditeljstvo

Hrana

6. Možete li mi reći objeđujete li zajedno kao obitelj? Je li Vam to važno?
7. Kako biste opisali prehranu svoje djece?
8. Čime se vodite kada odlučujete što će dijete jesti?
9. Branite li im slatko?
10. Što djeca jedu dok su u vrtiću ili školi? Što mislite o toj prehrani? Od čega se najčešće sastoji taj obrok?
11. Tko bira što će djeca jesti? (Vi, sama djeca ili zajedno)

Igračke

12. Što Vam je bitno pri kupovini igračaka? Potpitanja: pazite li na materijal igračaka, je li Vam bitno da igračke razvijaju kreativnost?
13. Tko bira igračke? (Vi, sama djeca ili zajedno?)

Odjeća

14. Gdje kupujete odjeću djeci?
15. Što Vam je bitno pri kupovini odjeće? Potpitanje: je li Vam bitan materijal odjeće, marka?
16. Tko bira odjeću? (Vi, sama djeca ili zajedno?)

Tv

17. Kakav je Vaš stav prema tome da djeca gledaju televiziju ili neki drugi uređaj preko kojeg je moguće gledati sadržaj za djecu? Molim objasniti.

18. Koliko sati dnevno otprilike Vaše dijete gleda TV ili neki drugi uređaj preko kojeg je moguće gledati sadržaj za djecu?
19. Što Vaše dijete gleda na ekranu? Čime se vodite pri odluci o tome što dopustiti djetetu da gleda?
20. Nadgledate li dijete dok gleda TV ili koristi neki drugi uređaj?

Odabir pedijatrice/a i rodilišta

21. Kako ste odabrali liječnika za Vaše dijete?
22. Što Vam je bilo važno pri odabiru liječnika za Vaše dijete? (pedijatrice/a)
23. Idete li kod privatnog ili javnog pedijatra? Zašto?
24. Jeste li birali mjesto gdje ćete roditi? Ako da, na temelju čega ste donijeli svoj odabir?

Vrtić

25. Ide li Vaše dijete u vrtić? Je li to javni ili privatni vrtić?
26. Što Vam je bilo bitno pri odabiru vrtića za Vaše dijete?
27. Jeste li čitali program vrtića?
28. Koja su Vaša očekivanja od vrtića?

Dodatne aktivnosti djece

29. Pohađa li Vaše dijete neke dodatne aktivnosti osim škole ili vrtića? Ako da koje?
30. Zašto Vaše dijete pohađa baš te aktivnosti? Tko ih je izabrao?
31. Ako ne pohađa aktivnosti, zašto ne pohađa nikakve aktivnosti?
32. Druži li se s drugom djecom? Kojom?
33. Druži li se s rođacima?
34. Na koji način pratite svoje i djetetove obaveze, odnosno dodatne aktivnosti?
35. Slavi li Vaše dijete rođendan? Ili slavite li vi rođendan Vašeg djeteta? Možete li mi opisati kako? (organizacija, hrana, piće, mjesto, uzvanici)?
36. Gdje kupujete poklone za djecu na čiji je rođendan Vaše dijete pozvano?
37. Imate li Vi neka posebna očekivanja od poklona za rođendan Vašeg djeteta?

Želje za djecu i prakse

38. Što želite za svoje dijete? Što da postane, kakvo da bude?
39. Pomažete li djetetu oko učenja i pisanja zadaća? (Učite li s njim na neki drugi način?)

40. Čitate li svome djetetu?

Za kraj razgovora, nekoliko pitanja o Vašim stavovima prema određenim aspektima majčinstva i majčinstvu općenito...

Stavovi majki

41. Koji su Vaši stavovi prema cjepivu? Jeste li cijepili svoje dijete? Na temelju čega ste donijeli tu odluku? Jeste li se raspitivali o tom pitanju?
42. Kakvi su Vaši stavovi prema dojenju?
43. Osjećate li se ikada kao da se Vaše majčinstvo prosuđuje od strane drugih? Ako da, na koji način, pozitivno ili negativno i od strane koga? Kako se osjećate zbog toga?
44. Jeste li ikada primijetili da politika ili mediji favoriziraju neki oblik majčinstva/roditeljstva te da daje roditeljima upute kako se ponašati? Možete li se pokušati sjetiti nekog primjera?
45. Smatrate li da ste odgovorni za uspjeh u budućnosti svoga djeteta? Ako da na koji način? Možete li mi pojasniti. (osjećate li se loše zbog toga, što radite po tom pitanju?)
46. Znači li Vam što pojam društvene klase? Što podrazumijevate pod tim pojmom?
47. Gdje biste sebe svrstali?
- Niža klasa
  - radnička klasa
  - niža srednja klasa
  - srednja klasa
  - viša srednja klasa
  - visoka klasa
48. Mislite li da su prakse majčinstva povezane s klasnim položajem, odnosno da primjerice majke iz više i niže klase drugačije pristupaju majčinstvu?
49. Možete li mi opisati svoj dan?

9. Literatura

1. Alinčić, M., Bakarić Abramović, A., Hrabar, D., i dr. (2001). *Obiteljsko pravo*. Zagreb: Narodne novine.
2. Brannen, J., Nilsen, A. (2006). „From Fatherhood to Farthering: Transmission and Change among British Fathers in Four-generation Families“. *Sociology*, 2006, 40 (2):335-352.
3. Bourdieu, P. (1974). „Cultural Reproduction and Social Reproduction“. Ur. P. Jarvis, C Griffin. U: *Adult and Continuing Education* (2003). London: Tylor and Francis., str:173-184.
https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=79DGnwT_vfUC&oi=fnd&pg=PA173&dq=bourdieu+cultural+reproduction+and+social+reproduction&ots=Lzn6iOv_IU&sig=7aWoH-5SaeMQXM8A3UejsdV8xO0&redir_esc=y#v=onepage&q=bourdieu%20cultural%20reproduction%20and%20social%20reproduction&f=false) 18.4.2018.
4. Bourdieu, P. (1976). "Marriage Strategies as Strategies of Social Reproduction." Ur. Froster, R., Ranum, O., *Family and Society*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press. Str -117-144.
5. Bourdieu, P. (2011 [1984]). *Distinkcija: društvena kristika suđenja*. Zagreb: Antibarbarus.
6. Byrne, B. (2006). „In Search of a Good Mix: 'Race', Class, Gender and Practices of Mothering“. *Sociology*, 2006, 40(6):1001-1017.
7. Covey, R.S. (1998). *Sedam navika uspješnih obitelji – Kako izgraditi izvrsnu obiteljsku kulturu u uzburkanom svijetu?*. Zagreb: Mozaik knjiga.
8. Dermott, E., Pomati, M. (2015). „'Good' Parenting Practices: How Important are Poverty, Education and Time Pressure?“. *Sociology*, 2016., 50(1), 125-142.
9. Denscombe, M. (2007). *The Good Research Guide for small-scale social research projects*. Berkshire: Open University Press.
10. Erent – Sunko, Z. (2007). „Obitelj u demokratskoj Ateni – institucija i polis u malom“. *Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu*, 57(3), 603-627.
11. Harman, V., Cappellini, B. (2015). „Mothers on Display: Lunchboxes, Social Class and Moral Accountability“. *Sociology*, 2015, 49(4): 764-781.
12. Harvey, D. (2013). *Kratka povijest neoliberalizma*. Zagreb: VBZ.

13. Hays, S. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. New Haven: Yale University Press.
14. Hochschild, A. (2011). „Emotional Life on Market Frontier“. *The Annual Review of Sociology*, 2011. 37, 21-33.
15. Irwin, S., Elley, S. (2011). „Concreted Cultivation? Parenting Values, Education and Class Diversity“. *Sociology*, 2011, 45(3): 480-495.
16. Lareau, A. (2002). „Invisible Inequality: Social Class and Childrearing in Black Families and White Families“. *American Sociological Review*, 2002, 67(5):747-776.
17. Lareau, A. (2003). *Unequal Childhoods: Class, Race and Family Life*. Berkeley: University of California Press.
18. Macvarish, J., Lee, E. Lowe, P. (2014) „The ‘First Three Years’ movement and the infant brain: A review of critiques“. *Sociology Compass*, 2014, 8(6): 792–804.
19. Malenica, Z. (2007). *Ogledi o hrvatskom društvu*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga
20. Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
21. Offer, S. (2016). Free Time And emotional well-Being: do dual-earner mothers and Fathers differ? *Gender and society*, 2016, 30(2):213 –239.
22. Pećnik, N., Sarc, B. (2010). *Roditeljstvo u najboljem interesu djeteta i podrška roditelja najmlađe djece*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
23. Pernar, M. (2010). „Roditeljstvo“. *Medicina fluminensis*, 2010, 46(3):255-260.
24. Perrier, M. (2012). „Middle Class Mothers' Moralities and 'Concerted Cultivation': Class Others, Ambivalence and Excess“. *Sociology*, 2012, 47(4):655-670.
25. Plantin, L. (2007). „Different Classes, Different Fathers? On Fatherhood, Economic Conditions and Class in Sweden“. *Community, Work and Family*, 2007, 10(1):93-110.
26. Romagnoli, A., Wall, G. (2012). „‘I know I’m a good mom’: Young, low-income mothers’ experiences with risk perception, intensive parenting ideology and parenting education programmes“. *Health, Risk & Society*, 2012, 14(3):273-289.
27. Smyth, C. (2015). „Getting Ahead in the Preschool Years: An Analysis of Preschool Enrichment and Entertainment Market“. *Sociology*, 2016, 50(4):731-747.
28. Vincent, C., Ball, S. (2007). „'Making-Up' the Middle-Class Child: Families, Activities and Class Disposition“. *Sociology*, 2007, 41(6):1061-1077.